

<https://doi.org/10.31874/2520-6702-2020-9-1-149-189>

УДК 378:37.14.61(477)

Рябченко Володимир

**Протекціонізм некомпетентності як чинник блокування підвищення якості вітчизняної вищої освіти та
зниження конкурентоспроможності України**

Анотація

У статті актуалізовано проблему конкурентоспроможності України як похідну низької якості вищої освіти, репрезентовану широким загалом студентів і випускників вітчизняних закладів вищої освіти. Зазначено, що без розв'язання актуалізованої проблеми унеможлиблюється успішний цивілізований розвиток України. Запропоновано оцінювати рівень якості вищої освіти в контексті глобальних, регіональних і суспільних викликів, які належить долати Україні на засадах сталого розвитку, що забезпечується розвиненим і конкурентоспроможним людським капіталом. Акцентовано парадоксальну тенденцію, яка полягає в тому, що якість вітчизняної вищої освіти знижується на тлі інституційного реформування вищої освіти, здійснюваного з орієнтацією на кращі практики, стандарти тощо західноєвропейських університетів у відповідності до вимог Болонського процесу. Доведено, що одними лише внутрішньоінституційними реформами без належної зміни українського суспільного контексту на зразок західноєвропейських країн підвищити якість вітчизняної вищої освіти до рівня світових вимог неможливо. Визначено базові особливості суспільств країн Заходу, якими вони кардинально відрізняються від України і завдяки яким їхня якість вищої освіти відповідає сучасним світовим вимогам і робить їх лідерами світової спільноти. Наведено індикатори, що засвідчують низьку конкурентоспроможність України та її відставання в цивілізаційному розвитку. Обґрунтовано, що визначальною причиною відставання України у світових перегонах є нехтування людським капіталом як базовим чинником забезпечення її конкурентоспроможності. Вказано, що це є результатом деструктивної дії механізму негативної соціальної селекції, одним із проявів якого є протекціонізм некомпетентності, який системно культивується в сучасному українському суспільстві та не спонукає широкий загал громадян до набуття ними конкурентоспроможної на цивілізованих ринках праці компетентності. Інтерпретовано протекціонізм некомпетентності не лише як сприяння працевлаштуванню менш компетентних осіб у порівнянні з іншими претендентами на зайняття тієї чи іншої посади, а й як безпідставне усунення з посад осіб, що за рівнем своєї компетентності відповідають займаній посаді, та утримання в лавах тих студентів, які нездатні або не прагнуть здобути якісну вищу освіту, а також як толерантність до різновидів академічної нечесності, фальсифікації результатів навчання тощо. Визначено причинно-наслідковий ланцюг, концептуальна сутність якого полягає в тому, що породження механізму негативної соціальної селекції в Україні зумовлено відсутністю в ній цивілізованого конкурентного середовища, формування якого заблоковане монополізацією політичної та економічної сфер суспільної діяльності, що своєю чергою є наслідком симбіозу бізнесу й політики під прикриттям гібридного режиму влади олігархічного штибу та відсутності реальної демократично-правової держави на її теренах. На підставі порівняльного аналізу темпів економічного зростання Польщі й України підтверджено суттєво вищу продуктивність плюралістичної економіки, продуцентами якої є численні суб'єкти середнього й малого бізнесу, на відміну від монополізованої економіки декількох олігархів, що паралізувала суспільно-економічний розвиток України та приречла її на відставання і стагнацію. Висвітлено механізм стрімкої стратифікації українського суспільства, що породив соціальну нерівність і посприяв захопленню держави олігархічно-клановими угрупованнями заради використання її в приватних цілях всупереч інтересам народу. Загострено увагу на тому, що підконтрольні олігархам режими влади відповідно до залізного закону олігархії, визначеного Р. Міхельсом, не піддаються вдосконаленню, а лише ведуть суспільство до занепаду й деградації. Пояснено, що після взяття олігархами під контроль держави як суспільного інституту влади Україна потрапила у порочне коло, яке утворюють екстрактивні політичні й економічні інститути, тоді як інклюзивні інститути формують добросчесне коло, що сприяє успішному цивілізованому

149

розвитку та процвітання нації. Для того щоб Україна розірвала порочне коло і включила механізми здорової соціальної селекції, які б заблокували на її теренах протекціонізм некомпетентності і сприяли потужному розвитку конкурентоспроможного людського капіталу та підняттю якості вітчизняної вищої освіти до рівня світових вимог, необхідно зімкнути в суспільстві розірване коло демократії, що зумовлено відсутністю дієвого системного контролю з боку народу, зокрема громадянського суспільства, за поточною діяльністю суб'єктів влади на всіх її ієрархічних щаблях і механізмів невідворотного притягнення їх до відповідальності за некомпетентне використання влади та зловживання нею. Задля цього в українському суспільстві необхідно від'єднати бізнес від політики, демонополізувати політичну та економічну сфери діяльності, сформувавши цивілізоване конкурентне середовище, створити найсприятливіші умови для прискореного розвитку середнього й малого бізнесу. Світовий досвід красномовно демонструє, що все це стає досяжним в умовах демократії і верховенства права. Лише за таких умов в українському суспільстві буде затребувана конкурентоспроможна компетентність, за надання якої змушені будуть конкурувати українські університети й завдяки цьому розвиватися до рівня світових вимог.

Ключові слова: Україна, вища освіта, демократія, конкурентоспроможність, людський капітал, протекціонізм некомпетентності, університет, соціальна селекція, суспільний контекст, цивілізоване конкурентне середовище, якість вищої освіти.

Вступ

Актуальність проблеми. У тому, що вітчизняна вища освіта потребує підвищення її якості, переконувати не потрібно, оскільки це самоочевидна ознака сучасної української соціальної дійсності. Невизнання українських дипломів на цивілізованих ринках праці, визначальною ознакою яких є здорова конкуренція, свідчить про неконкурентоспроможність нашої вищої освіти. А це своєю чергою є однією з основних причин низької конкурентоспроможності України, що блокує її успішний цивілізований розвиток. На подолання актуалізованої проблеми спрямоване реформування вітчизняної вищої освіти у відповідності до вимог Болонського процесу, в який Україна офіційно включилася ще в 2005 році. І якщо ще до 2014 року експертне середовище могло робити критичні закиди щодо невідповідності здійснюваних реформ у системі вітчизняної вищої освіти вимогам Болонського процесу, то пізніше підстави для такої критики начебто були усунені, принаймні за твердженнях тих же експертів. Адже із запровадженням у життя нового Закону України «Про вищу освіту» (2014, с. 3-19) розгорнулося системне реформування, яке врахувало основні вимоги Європейського простору вищої освіти. За останні шість років виконаний колосальний обсяг роботи щодо адаптації вітчизняної вищої освіти до цього простору. Проблема якості вищої освіти займає центральне місце у вітчизняному дискурсі протягом щонайменше останніх десяти років. З формування компетентностей у здобувачів вищої освіти різних спеціальностей за цей період захищено тисячі дисертацій та зроблено десятки тисяч публікацій і доповідей на конференціях. На фоні цього парадоксальною сприймається тенденція зниження якості вітчизняної вищої освіти в широкого загалу випускників українських ЗВО. Підвищення якості вищої освіти, яке з року в рік репрезентується кращими випускниками, наразі не беремо до уваги, оскільки таких випускників суттєва меншість, а тому актуалізована проблема не усувається.

Постановка проблеми. Така тенденція підтверджує те, що одними лише інституційними реформами вищої освіти неможливо підвищити її якість. Ключові причини, які блокують підвищення якості вищої освіти, треба виявляти, досліджувати й усувати в суспільному контексті. Однією з таких причин є протекціонізм некомпетентності, який системно культивується в сучасному українському суспільстві й нівелює реальну компетентність, робить її незатребуваною на вітчизняних теренах. Можливості завдяки протекції працевлаштовуватись не за критеріями реальної компетентності, а лише за дипломом, який номінально підтверджує наявність вищої освіти в його власника, створюють своєрідний механізм негативної соціальної селекції в сучасному українському суспільстві. Це не мотивує до здобуття якісної вищої освіти широкий загал українських студентів, які не прагнуть працевлаштовуватись на цивілізованих ринках праці й конкурувати на них власною компетентністю. Попит на дипломи про вищу освіту безвідносно до рівня компетентності їх власників породив широку пропозицію з боку вітчизняних ЗВО, які задовольняються неякісним контингентом студентів і не переймаються результатами їхнього навчання та

заробляють на так званих освітніх послугах у сфері вищої освіти. Доки суспільством, передусім його державою, не буде усунена поставлена проблема, годі очікувати на підвищення якості вищої освіти у форматі всієї суспільної інституції. Подолання цієї проблеми буде до снаги лише окремим закладам вищої освіти, які формуватимуть якісний контингент студентів і не утримуватимуть до видачі дипломів у його лавах осіб, що не прагнуть здобути конкурентоспроможну компетентність. І, звичайно, за умови, коли ці ЗВО будуть здатні забезпечити здобуття вмотивованими студентами такої компетентності.

Публікації з поставленої проблеми. Як було зазначено, проблема якості вищої освіти займає центральне місце у вітчизняному дискурсі. Зокрема, цю проблему висвітлюють у своїх публікаціях С. Квіт, В. Луговий, О. Слюсаренко і Ж. Таланова (2019), Ю. Рашкевич (2014), О. Сич (2018), О. Співаковський (2019) та інші.

Як у зазначених публікаціях, так і в багатьох інших висвітлюються важливі аспекти проблеми якості вітчизняної вищої освіти, окреслюються конструктивні шляхи щодо її розв'язання тощо. Але в цих та інших публікаціях поза увагою залишається протекціонізм некомпетентності, який системно культивується в нашому суспільстві та блокує підвищення якості вищої освіти в ньому і робить неконкурентоспроможною Україну. Цією прогалиною у вітчизняному дискурсі з проблематики якості вищої освіти й зумовлена мета публікації.

Метою публікації є обґрунтування протекціонізму некомпетентності як визначального чинника блокування підвищення якості вітчизняної вищої освіти і пояснення його сутності та деструктивного впливу на цивілізаційний розвиток України і зниження її конкурентоспроможності.

Методи дослідження. У дослідженні використано сукупність загальнонаукових, філософських та спеціальних методів, зокрема таких, як: системний підхід й аналіз; аналіз і синтез; діалектичний; індукція й дедукція; інтерпретація; метафора та ін.

151

Результати дослідження

Якість вітчизняної освіти необхідно розглядати в контексті глобальних, регіональних і внутрішньо суспільних викликів, які належить долати Україні на засадах сталого розвитку заради благополуччя та процвітання українського народу, що визначально залежить від її конкурентоспроможності, яка в умовах ноосфери забезпечується першочергово розвиненим у відповідності до сучасних світових вимог людським капіталом. Освіта є базовою складовою або фундаментом людського капіталу. Чим якісніша освіта, тим вищий рівень конкурентоспроможності людського капіталу. Це аксіома. Тим паче в умовах ноосфери. Локальні та глобальні виклики сучасної техногенної цивілізації мають долати й можуть здолати лише особи з вищою освітою, що потребує від них адекватної цим викликам професійної та особливо світоглядної компетентності, яка може бути сформованою лише в демократичному й добросовісному соціальному середовищі. На жаль, у сучасному українському суспільстві домінує прагматичний цинізм, який брутально нехтує елементарними нормами моралі й засадними цілями та принципами сталого розвитку, передусім компетентністю. Підтвердженням того, що в Україні нехтується компетентність, є затребуваність номінальної вищої освіти, тобто дипломів, які юридично засвідчують про її наявність без вимог до реальної компетентності у власників таких дипломів.

Проблема якісної вищої освіти стала вже притчею во язицях у сучасному українському суспільстві, оскільки її наявність й актуальність загальновідомі та постійно в ньому обговорюються. Принаймні за останні щонайменше два десятиліття автору не довелося зустріти бодай одну публікацію, в якій би спростовувалася наявність чи гострота цієї проблеми. Навпаки, про незадовільну якість вітчизняної вищої освіти постійно пишуть і говорять. Понад це ситуація з розв'язанням цієї надзвичайно актуальної проблеми як для держави в цілому, так і для її громадян зокрема набуває парадоксального характеру на тлі офіційного включення України в Болонський процес, починаючи з 2005 року, й проведення системної реформи, яка здійснюється з 2014 року в рамках нового Закону України «Про вищу освіту». Парадокс полягає в тому, що замість поліпшення якості вітчизняної вищої освіти, на яке сподівались під впливом Болонського процесу і здійснюваних реформ, спостерігається зворотна тенденція. Наразі мова не йде про кращих студентів і викладачів та випускників вітчизняних ЗВО, які демонструють результати навчання й

компетентність, що відповідають європейським стандартам. І досягненнями яких зазвичай популяризується та рекламується діяльність закладів вищої освіти. Болонський процес реально мотивує кращих студентів і викладачів до актуалізації і саморозвитку їхнього особистісного потенціалу, насамперед завдяки мобільності в Європейський простір вищої освіти. Але й таких студентів поки що значно менше 20% всієї чисельності українського студентства, на які орієнтує Болонський процес у забезпеченні їх мобільності. Зараз маємо на увазі тенденцію погіршення якості вищої освіти серед широкого загалу студентів у вітчизняних ЗВО і насамперед через низьку або зовсім відсутню в них мотивацію до сумлінного навчання. Щоб така оцінка не сприймалася як відсебеньки автора цієї публікації, апелюємо до оцінок якості вищої освіти відомих в українському суспільстві експертів вищої освіти, зокрема Ю. Рашкевича та С. Квіта.

Ю. Рашкевич (2014) у своїй монографії висвітлив критичний аналіз реформування вітчизняної вищої освіти, що проводилося до 2014 року, в якому почав запроваджуватися в життя новий Закон України «Про вищу освіту». За його оцінкою «із наведеного аналізу спроб реформування вищої освіти в контексті основних положень Болонського процесу можна констатувати скоріше провал, аніж якісь успіхи чи принаймні наявність виразно позитивної тенденції» (Рашкевич, 2014, с. 11). Основною причиною цього провалу Ю. Рашкевич вважає «...нерозуміння як освітянською спільнотою, так і, що є основним, попереднім вищим керівництвом української освіти причин виникнення, духу та суті основних положень Болонського процесу. Саме внаслідок цього реформи, які започаткувалися чи проводилися, були несистемними, основні цілі реформування (окрім загальних фраз про інтеграцію в європейський освітянський простір) не було чітко сформульовано і не покладено в основу конкретних дій, інструменти часто використовувалися неправильно, без глибокого розуміння їхньої суті, що компенсувалося надмірною бюрократизацією і природно викликали стійкі неприйняття та опір у вищих навчальних закладах» (Рашкевич, 2014, с. 12).

Зробивши в цілому негативну оцінку реформам вітчизняної вищої освіти в попередній період, Ю. Рашкевич загострив увагу на забезпеченні якості вищої освіти: «Сьогодні це чи не найголовніший пріоритет як Болонського процесу, так і світової системи освіти загалом. Я його згадую останнім в списку лише тому, що, на жаль, Україні тут похвастатися нічим. Прийняття в 2005 році Європейських стандартів та рекомендацій для забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти, створення відповідних європейських інституцій, реєстрів тощо залишилися поза увагою як освітянського керівництва, так і відповідальних за нормативно-правове забезпечення навчального процесу» (Рашкевич, 2014, с. 11). На тлі такої зробленої ним негативної оцінки Ю. Рашкевич доволі оптимістично дивився у майбутнє стосовно успішного вирішення питання якості вищої освіти в Україні: «Радий зазначити, що в новому Законі України «Про вищу освіту» це питання системно і глибоко розглянуто відповідно до Європейської практики. Маю надію, що завдяки новому законодавству та конкретній діяльності Міністерства освіти і науки України у вищій освіті загалом та вищих навчальних закладах зокрема позитивні зрушення незабаром відбудуться». Як бачимо, Ю. Рашкевич пов'язував свої сподівання щодо поліпшення якості вітчизняної вищої освіти із запровадженням нормативно-правового регулювання освітньої діяльності і забезпеченням належного управління нею, які б відповідали європейським стандартам і вимогам.

З часу, коли робився той оптимістичний прогноз, минає вже шостий рік. За цей період дійсно був проведений великий обсяг системної кропіткої роботи по нормативно-правовому врегулюванню вітчизняної вищої освіти у відповідності до європейських вимог (Гриневиц, 2018). Але попри зазначений позитив у реформуванні вищої освіти ми поки що не бачимо зміни на краще інтегрального показника, а саме її якості. Цей факт самоочевидний, який публічно ніхто ще не спростував, оскільки для цього немає підстав. Навпаки, проблема підвищення якості вітчизняної вищої освіти знаходиться в центрі дослідницького та суспільного дискурсів. На тому, що ця проблема в Україні залишається нерозв'язаною, зробив наголос і С. Квіт, виступаючи у 2019 році на Міжнародній конференції у статусі Голови Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти: «Шановні колеги! Нам варто з'ясувати, за яких умов українська вища освіта стане якісною і конкурентоздатною на міжнародній арені. Чи є вона такою зараз? Тобто чи задоволені ми з Вами теперішнім станом справ? Якщо відкинемо «великих слів велику силу», то маємо чесно визнати: ні, не задоволені» (Квіт, 2019). Звертаємо увагу в цьому зверненні С. Квіта на досить важливий у методологічному сенсі критерій якості вищої освіти, а саме її конкурентоспроможність на міжнародному рівні, формальною ознакою чого має стати визнання українських дипломів про вищу освіту за кордоном, передусім у західноєвропейських країнах. Наразі

такого визнання немає. Отже, і вища освіта в Україні за цим критерієм не може вважатися якісною, як би комусь не захотілося стверджувати зворотне.

У цьому ж своєму виступі С. Квіт визначив концептуальні причини не відповідної світовим вимогам якості вітчизняної вищої освіти, зокрема такі, як (Квіт, 2019):

- Пропозиція освітніх послуг у сфері вищої освіти суттєво перевищує суспільний попит. До вітчизняних ЗВО поступає на навчання майже 80% випускників українських шкіл, що не дозволяє сформувати якісний контингент студентів у більшості з цих закладів. Диплом не завжди підтверджує відповідну кваліфікованість випускника ЗВО, що негативно впливає на всі сфери професійного і суспільного життя держави.
- Політична турбулентність у країні, наслідком якої часто буває, коли важливі рішення в освіті приймаються не на підставі професійної експертизи та врахування позитивного міжнародного досвіду, а згідно з пострадянськими стереотипами, поверховими суб'єктивними судженнями чи політичною доцільністю.
- Брак коштів на освіту, незважаючи на те, що вона фінансується на рівні 6% ВВП, що відповідає рівню часток ВВП провідних за рівнем системи освіти країн світу, але є суттєво нижчою в абсолютному вираженні, оскільки в Україні невеликий ВВП. Загрозово мізерним є фінансування наукових досліджень.
- Повільне запровадження фінансової автономії закладів вищої освіти, що має забезпечити перехід від державного замовлення до базового фінансування на підставі об'єктивних критеріїв якості з передачею в руки ЗВО фінансових важелів власного розвитку та в кінцевому підсумку капіталізуватись за принципом: «хто добре працює, той добре живе».

Не знаходиться підстав чи аргументів, щоб якимось чином поставити під сумнів наявність у нашому суспільстві визначених С. Квітом причин неналежної якості вітчизняної вищої освіти. Усунення цих причин безумовно поліпшить якість нашої вищої освіти, але не зробить її конкурентоспроможною на міжнародному рівні. А це означає, що названі причини не є визначальними в блокуванні поліпшення якості вищої освіти, на яке очікують в українському суспільстві протягом останніх десятиліть. Визначальна ж причина, на якій постійно робить наголос автор у своїх публікаціях, полягає в тому, що всі реформування вищої освіти й очікування поліпшення її якості відбуваються в суспільстві, яке має широкий попит на номінальну вищу освіту або на дипломи, що формально засвідчують її наявність у власників цих дипломів безвідносно до їх реальної компетентності. Крізь призму такого попиту цілком зрозумілою стає сутність парадоксальної ситуації, про яку йшла мова на початку публікації, коли проводиться системне реформування вітчизняної вищої освіти з орієнтацією на кращі зразки, вимоги, стандарти тощо західноєвропейських країн, а її якість не підвищується.

До 2014 року низьку якість нашої вищої освіти можна було пояснювати провалом реформ у сфері вищої освіти, як то зробив Ю. Рашкевич. Але після шести років її належного формального нормативно-правового реформування без досягнення бажаного результату нарешті треба схаменутись і змістити акценти на адекватне визначення й усунення причин, які нівелюють проведені системні й доцільні реформи або роблять їх взагалі безрезультатними. А за великим рахунком схаменутись потрібно було ще у 2014 році, не формуючи ілюзію завищених суспільних очікувань підвищення якості вищої освіти в результаті імплементації нового Закону України «Про вищу освіту» та здійснюваних у його форматі реформ. У цьому контексті пригадується друга половина 2014 року, коли була розгорнута кампанія роз'яснення основних положень цього закону та необхідних дій для їх впровадження в життя. Провідну роль у цій промоції виконували основні розробники його проекту. В їхніх виступах спостерігались захоплення, впевненість, емоційна піднесеність, переконлива віра в кардинальні зміни на краще, передусім якості вищої освіти, у результаті запровадження нового Закону України «Про вищу освіту». Така романтично переконлива піднесена віра певною мірою полонила свідомість аудиторії, не полишаючи в ній місця для скепсису і сумнівів. У полон цієї романтичної віри потрапила навіть така поважна аудиторія, як депутатський корпус Верховної Ради України, у цинічно-прагматичній свідомості якого для романтики залишається зовсім обмаль місця. Переконливим свідченням такого полону є те, що на тлі тодішньої загрозової кризи української державності та лихоліття війни, яку розв'язала Росія, народні депутати тієї каденції вважали прийняття ними Закону України «Про вищу освіту» чи не найвищим своїм законодавчим досягненням 2014 року. Напевно, вірили, що цей закон забезпечить кардинальне покращення якості

вітчизняної вищої освіти, завдяки чому можна здолати усі незгоди й загрози в українському суспільстві, в т. ч. військову агресію Росії.

Автор тоді й тим паче нині в цьому сенсі займає і займає критичну позицію, яка позбавлена ілюзій віри в те, що можна кардинально поліпшити якість вищої освіти одними лише внутрішньо інституційними реформами та запозиченнями зарубіжного, бодай найліпшого, досвіду без змін суспільства, в якому ці реформи здійснюються і досвід запроваджується. Цю позицію автор послідовно обґрунтовує та відстоює у своїх публікаціях протягом щонайменше останніх десяти років, починаючи з методологічного семінару, який проводила Академія педагогічних наук України у 2009 році (Рябченко, 2009). А коли відбувалася романтично-оптимістична промоція запроваджуваних інституційних реформ на основі нового Закону України «Про вищу освіту», автором була підготовлена широкоформатна аналітична стаття. У цій статті висвітлений критичний аналіз проблеми якості вітчизняної вищої освіти в контексті освітніх реформ, що здійснювалися в Україні в період 1981-2014 рр., свідком і співучасником яких був автор у статусі викладача, начальника навчальної частини і проректора Національного аграрного університету (нині НУБіП України) (Рябченко, 2015). Про те, що автор критично без романтики та будь-яких ілюзій аналізує актуалізовану проблему, красномовно свідчать два останні речення у цій статті: «Тому будь-які спроби змінити системно вищу школу в цивілізаційному вимірі будуть приречені на фіаско, якщо в цьому сенсі не будуть кардинально мінятись суспільні відносини. Як не може церква виконувати суспільну місію інституту моралі в цинічному середовищі, так і вища школа не здатна підвищити компетентність у суспільстві, яке цієї компетентності не затребує» (Рябченко, 2015, с. 26). В контексті, з якого вилучена цитата, пояснюється, що Україна об'єктивно потребує компетентності чи не найбільше з усіх європейських країн, оскільки вона від них відстає за рівнем розвитку й конкурентоспроможності, але суб'єктивно, як це не парадоксально, компетентність в ній не затребувана. Ця парадоксальність зумовлена відмінностями українського суспільства від суспільств країн Західноєвропейської цивілізації, до якої належать США, Канада й Австралія.

Зазвичай дослідники успішних практик університетів Західноєвропейської цивілізації прискіплюво вивчають їх деталі й залишають поза увагою конструкцію та базові особливості суспільного організму, тобто те, завдяки чому такі практики уможливаються, і не переймаються розумінням та усвідомленням відмінностей нашого суспільства, які нівелюють або й зовсім блокують успішне впровадження цих практик в Україні. А такими базовими особливостями суспільств країн Заходу, якими вони кардинально відрізняються від України і завдяки яким у них якість вищої освіти відповідає сучасним світовим вимогам і робить їх лідерами світової спільноти, є наступне:

- наявність усталеної демократії та правової держави, визначальним індикатором чого є рівність усіх членів суспільства перед законом, незалежно від їх соціальних статусів;
- цивілізоване конкурентне середовище як наслідок наявності демократично-правової держави, що включає механізми здорової соціальної селекції в усіх сферах суспільної діяльності та спонукає до здобуття конкурентоспроможної компетентності суб'єктами цієї діяльності;
- сповідування демократичних цінностей як суб'єктами суспільної влади, так і пересічними громадянами, на основі яких консолідується і розвивається суспільство;
- актуалізовані мораль і совість як зовнішній і внутрішній регулятори поведінки людини, якою вона відрізняється від інших живих істот, що керуються інстинктами;
- репутація цінується більше, ніж гроші, а тому в таких суспільствах бути моральним і порядним вигідно;
- та ін.

Тоді як демократія, з якою її затяті супротивники та невігласи пов'язують всі лихоліття українського народу у період державної незалежності, в Україні ще не встигла навіть переночувати за майже три десятиліття її блукань навколо цивілізованого простору. За визначенням правозахисної організації Freedom House («Дім свободи») зі США у її щорічній доповіді за 2020 рік «Держави перехідного періоду» (Nations in Transit) в Україні панує гібридний режим влади (Дарчук, 2020) олігархічного штибу. Це щось невизначене або середнє між напівусталеною демократією та напівусталеним авторитарним режимом, за яким слідує усталений авторитарний режим влади, до якого легше скотитися, ніж підніматися з потугами

до демократії. Спочатку до напівусталеної й аж потім до усталеної. Як наслідок такого тривалого зависання України в перехідному стані між демократією й авторитаризмом на тлі перманентного обману українського народу й дискредитації демократії як форми влади її суб'єктами, демократичні цінності не стали домінуючими світоглядними орієнтирами у свідомості широкого загалу її громадян. Представникам вітчизняного істеблішменту, які, потрапляючи у владу, автоматично позиціонують себе суспільною елітою, вкрай бракує державницького світогляду, отже, світоглядної компетентності. А без належної світоглядної компетентності професійна компетентність владного суб'єкта, як показує досвід, може набувати деструктивного характеру й руйнівного спрямування в соціальному середовищі, на яке той має вплив. Тому суб'єкти влади, які не керуються державницьким світоглядом у своїй життєдіяльності, за визначенням не можуть вважатися елітою, тобто найкращими членами суспільства. У кінцевому підсумку в Україні влада відчужена від народу, про що свідчить, зокрема, низький рівень суспільної довіри до її інститутів, а суспільство неконсолідоване (Рівень довіри..., 2019).

До утвердження реальної правової держави на своїх теренах Україна знаходиться ще далі, ніж від усталеної демократії. Індикаторами такої віддаленості є криза системи правосуддя, розгул корупції, нерівність перед законом тощо. За індексами верховенства права Україна посідає 77 місце серед 126 країн, сприйняття корупції – 120, свободи преси – 101 та економічної свободи 147 місце серед 180 країн світу (Зручний доступ..., нд). Наслідком відсутності реальної демократії та правової держави в Україні є її низькі конкурентоспроможність – 83 місце серед 137 країн, людський розвиток – 88 місце серед 189 та соціальний розвиток – 64 місце серед 125 країн земної спільноти (Зручний доступ..., нд). Соціальна нерівність в Україні зростає, а середній клас у ній скорочується (В Україні скорочується середній клас ..., 2020).

Загальновідомо, що середній клас слугує соціально-економічним базисом демократії, оскільки його представники, з однієї сторони, матеріально незалежні від держави, а з іншої – найбільше зацікавлені в підтримці держави як гаранта суспільної справедливості й цивілізованої конкуренції. Як підтверджує світовий досвід, середній клас формується з найактивніших і з найпродуктивніших громадян, які за умов рівності всіх перед законом та однакових для всіх правил конкуренції здатні не лише до самозабезпечення, а й забезпечення держави шляхом наповнення бюджету. На визначальній ролі середнього класу в розвитку держави свого часу наголошував ще Арістотель: «Таким чином, з природного стану держави неминуче випливає, що вона матиме найкращий державний устрій, коли її складатимуть «середні» громадяни. Ці середні громадяни здебільшого й застережені від певної шкоди. Вони-бо не зазіхають на чуже добро, як бідняки; інші ж люди не заздять їм через їхні статки, подібно до того як бідняки заздять на статки заможних. Знову ж таки, вони не чинять нікому зла, як і їм решта, тому їхнє життя минає в безпеці. Ось чому Фоклід висловив чудове побажання (мати) багато «середнього» – найбільше благо; жити в державі я бажаю середнім» (Арістотель, 2005).

На превеликий жаль, середній клас як базис демократії в Україні так і не розвинувся за своєю чисельністю в дієву продуктивну соціально-економічну силу цивілізованого розвитку українського суспільства. Мільйони активних, підприємливих, конкурентоспроможних на цивілізованих ринках праці українських громадян свою продуктивність демонструють за межами України і розвивають економіку інших країн, оскільки на рідних теренах не створені суспільно-політичні умови для гідної реалізації їхнього особистісного потенціалу як людського капіталу. Починаючи з 2010 року, з України виїхало та не повернулося близько 4 мільйонів українців, що складає майже 10% населення (Вінокуров, 2019). А якщо взяти до уваги, що в зарубіжну міграцію для заробітчанства виїжджають не повними сім'ями, а лишень ті, хто може працевлаштуватися і щось заробити для сім'ї, то у співвідношенні до працездатного населення цей відсоток суттєво більший. Можливо, у два чи навіть більше разів. Таким чином, відсутність розвиненого середнього класу й масова міграція продуктивного населення засвідчують нездорове конкурентне середовище в Україні, що є наслідком відсутності на її теренах демократично-правової держави.

Це призвело до тотального культивування в сучасному українському суспільстві протекціонізму некомпетентності, який не мотивує широкий загал молоді здобувати якісну вищу освіту. «Протекціонізм у нашому вітчизняному застосуванні вигідний із позицій задоволення власних, приватних і корпоративних інтересів, але не суспільних і державних. Такий протекціонізм нівелює, зводить нанівець компетентність, робить її незатребуваною в суспільстві. Свідченням цього є всенародна погоня не за знаннями, а за

оцінками й дипломами та прибутковими суспільними статусами, де реальна компетентність у розрахунок не береться. Така негативна тенденція є згубною в державотворенні, оскільки підриває конкурентну спроможність нашої молоді держави серед цивілізованих країн світу, яка має міцно стати на власні ноги й історично утвердитись у своїй державності та бути запорукою для успішного життя всього українського народу.

Привідним механізмом вітчизняного протекціонізму є нерозмежовані політичні та адміністративні функції, залежність бізнесу та будь-якої іншої господарської діяльності від політики й владних структур, використання держави в приватних інтересах. Така тотальна залежність суспільства від політики спонукає до критичного аналізу її негативних наслідків та до з'ясування механізмів, що їх породжують. Адже студенти є повноправними громадянами свого суспільства, що гарантує Конституція України, і вони мають право для адекватного сприйняття, розуміння й усвідомлення соціальної дійсності, у якій живуть. А громадянська позиція викладача зобов'язує у силу своїх можливостей давати пояснення тому, що, як і чому відбувається насправді в цій дійсності, принаймні в тих її контекстах, які перебувають в ракурсі предметного поля навчальної дисципліни, яку він викладає. Адекватний критичний аналіз соціальної дійсності має слугувати запорукою її оздоровлення та покращення. На брехні та лицемірстві неможливо виховати справжню людську особистість, яка була б здатною успішно творити свою державу та не руйнувати її в історичному зародку» (Рябченко, 2011, с. 425-426).

«Протекціонізм некомпетентності – це не лише сприяння працевлаштуванню менш компетентним особам у порівнянні з іншими претендентами на зайняття тієї чи іншої посади, а й безпідставне усунення з посад осіб, які за рівнем своєї компетентності відповідають займаній посаді. Це визначення охоплює собою й утримання в лавах тих студентів, які нездатні або не прагнуть здобути якісну вищу освіту, а також толерантність до різновидів академічної нечесності, фальсифікації результатів навчання тощо.

Широкі можливості завдяки протекціонізму працевлаштовуватись за формальними ознаками наявності вищої освіти, а не за рівнем реальної компетентності цивілізовано конкурувати на паритетних засадах з іншими претендентами, породила черги у вітчизняних закладах вищої освіти за отриманням дипломів. Такий попит включив механізми корупції в освітньому процесі, коли на вимогу студента виставляються необхідні оцінки незалежно від того, як він навчається й чи взагалі навчається. Потреба в дипломах про вищу освіту тих суб'єктів, які не здатні здобути її самотужки чи лінуються це робити, сформувала пропозицію, яку залюбки дають заклади вищої освіти, що заробляють на такому протекціонізмі некомпетентності. Цілком закономірно, що таке заробляння розгорнулося на найменш ресурсних спеціальностях, які окрім викладачів і приміщень для занять та навчальної літератури більше нічого не потребують. Це призвело до гіпертрофованого розростання ліцензованих обсягів прийому на такі спеціальності й невиправданого реальними суспільними потребами збільшення чисельності на вітчизняних теренах закладів вищої освіти, багато з яких стали себе називати університетами. Наприклад, у Києві до 90-х років був один університет, а нині у столиці щонайменше сорок ЗВО, в назві яких присутнє слово «університет» (Рябченко, 2020, с. 90).

Слушною з цього приводу є рефлексія В. Петруняка (2016): «Ми випускаємо дипломованого спеціаліста, який навіть на пари не ходить або приходять в кінці семестру й на автоматі все здає на 60 і отримує свого диплома бакалавра, а то й магістра! Задумайтеся, якщо це філолог (не хочу їх образити), то, можливо, це й не так страшно, але якщо такий хірург буде вас оперувати, чи архітектор побудує вам оселю, чи юрист, що захищатиме вас в суді, то хіба з такими «спеціалістами» ми хочемо мати справу? І проблема не в самих студентах, а в ставленні до вищої освіти, коли, як за Радянського Союзу, батьки пишаються, що дитина вступила до ЗВО. Але тоді дипломом про вищу освіту міг похвалитися зовсім не кожен, бо лише кращі з кращих навчалися в університетах. Й дійсно батьки переконані, що діти мають здобути вищу освіту, але ніхто не думає, що для більшості з тих дітей, що навчаються у ЗВО, диплом потрібний лише формально. А фактично, з тієї маси випускників лише одиниці підуть працювати за спеціальністю» (с. 90).

У такому контексті цілком логічно постає питання щодо можливостей працевлаштування випускників вітчизняних закладів вищої освіти, яке може відбутися на різних ринках праці, зокрема:

- У західноєвропейських країнах.
- У приватному бізнесі в Україні.
- У вітчизняних бюджетних сферах діяльності, як-то:
- державна служба;

- політика;
- фіскальні органи;
- силові структури;
- освіта;
- наука;
- охорона здоров'я;
- та в інших сферах.

«У західноєвропейських країнах за отриманою кваліфікацією в українських ЗВО можуть працевлаштуватися лише ті випускники, компетентність яких виявиться конкурентоспроможною на європейських ринках праці. Цілком очевидно, що дипломованим неукам двері на ці ринки наглухо зачинені. Вони це прекрасно усвідомлюють, а тому туди й не рипнуться. Приватний бізнес в Україні теж не буде тримати на роботі некомпетентних осіб, хіба що своїх родичів. Тож основними місцями працевлаштування осіб з неякісною вищою освітою залишаються бюджетні сфери діяльності України. Неякісна вища освіта – це неконкурентоспроможна за критеріями цивілізованих ринків праці компетентність особи, яка такою освітою володіє. Коли конкурентоспроможні громадяни за неможливістю гідно реалізувати свій людський капітал на рідних теренах мігрують за кордон в пошуках пристойної реалізації, а у владних державних структурах за протекцією з року в рік накопичується все більше неуків з дипломами про вищу освіту, тоді годі сподіватись на конкурентоспроможність України, яка б забезпечила їй гідне місце серед країн-лідерів світової спільноти» (Рябченко, 2020, с.90).

Ті ж випускники вітчизняних ЗВО, які не мають протекції, поповнюють лави безробітних або влаштовуються на роботу, що не потребує вищої освіти. У наших суспільних умовах серед таких безробітних або серед тих, хто працює не за фахом, можуть опинитися й ті, хто має суттєво вищий рівень компетентності в порівнянні з тими, хто працевлаштувався по протекції. Адже ми є свідками того, коли після чергової зміни влади здійснюється тотальна зачистка так званих попередників без огляду на їхню компетентність і заведення на ключові владні посади своїх довірених осіб, бодай їх компетентність на порядок нижча від тих, кого вони замінили. А далі ставленики в межах підвладного їм суспільного сектора роблять заміну чужих на своїх по вертикалі та горизонталях ієрархії, керуючись тим же принципом: «Свій за визначенням кращий, ніж чужий». Реальна компетентність і суспільна корисність своїх і чужих у такій спотвореній кадровій політиці, що культивується в сучасному українському суспільстві десятиліттями поспіль, брутално нехтуються. Це вказує на те, що підбір і розстановка кадрів за таким принципом здійснюється не в суспільних, а в приватних інтересах. Такий підхід включив на вітчизняних теренах механізм негативної соціальної селекції, коли в суспільну ієрархію з кожною ротацією владних суб'єктів залучаються за рівнем світоглядної і професійної компетентності громадяни України не кращі з кращих, а навпаки, гірші, які потім за собою тягнуть ще гірших. Цим, власне, й пояснюється нинішній кадровий голод в Україні, коли бажаючих потрапити в суспільну владу багато, але тих, хто міг би бути суспільно корисним, система влади олігархічного стибу не потребує, оскільки таке залучення суперечить інтересам можновладців.

Тож цілком закономірно маємо парадокс, коли Україні об'єктивно вкрай бракує компетентності, а суб'єктивно компетентність у ній нехтується. Суб'єктивно компетентність в Україні не затребувана державою як суспільним інститутом влади, оскільки вона захоплена олігархічно-клановими угрупованнями й використовується ними для власного збагачення, а не в інтересах українського народу. Очевидними індикаторами захоплення держави в українському суспільстві є монополізація його політичної та економічної сфер діяльності, наслідками якої є свавілля й безвідповідальність суб'єктів влади перед народом, відсутність цивілізованого конкурентного середовища, де-факто закрита кадрова політика, корупція тощо.

Ось як характеризує розвиток демократії в Україні, у процесі якого її держава потрапила під контроль олігархічних угруповань, М. Мінаков (нд): «Вже у перші роки незалежності відбувається поєднання політичних інституцій на формальні та неформальні. Перші були описані в законах, а пізніше й у Конституції (президент, парламент, місцеве самоврядування, незалежне судочинство, партії тощо). Натомість другі були поза офіційними санкціями чи риторикою, однак дедалі більше визначали доступ до центрів влади і контролювали найважливіші економічні ресурси країни (неопатримальні групи, фінансово-політичні групи, олігархічні національні та регіональні «клани»). Так, є всі підстави стверджувати, що в ході

драматичного перехідного періоду 1990-х років політична система України набула поєднання демократичного фасаду та закулісних олігархічних інституцій. Співіснування цих двох типів політичних інституцій визначало наш розвиток весь цей час. Суперечності між цими двома шарами політичної системи стали передумовами революційних циклів у 1992-2004 та 2005-2014 роках. У ході кожного з цих циклів на зміну періоду демократичних спроб приходила олігархічна конкуренція й суспільна дезорієнтація, а згодом і спроби авторитарної консолідації влади, яка призводила до громадянського протесту на межі з повстанням і зміни режиму (Помаранчева революція та Євромайдан).

Олігархічні режими влади, як показує світовий досвід, не піддаються вдосконаленню й неухильно ведуть суспільство до занепаду. Що це саме так, переконливо доводять у своєму дослідженні Д. Аджемоглу та Д. Робінсон (2019), ілюструючи це на прикладах країн, які занепадають, занепали і деградують. Занепад і деградацію вони пов'язують з домінуванням у суспільстві екстрактивних політичних та економічних інститутів. Тоді як розвиток і процвітання нації забезпечують інклюзивні інститути. На жаль, у зазначеному дослідженні не вдалося знайти чітких дефініцій термінів «екстрактивні інститути» та «інклюзивні інститути». Але зі змісту книжки названих авторів і розлогіх характеристик, що вони дають цим інститутам та наслідкам, що ті породжують у суспільстві, нескладно зробити інтерпретацію сутності екстрактивних та інклюзивних інститутів. Найпростіше тлумачення цієї сутності, що не суперечить змісту книжки, можна зробити, апелюючи до первинного смислу слів «екстракт» та «інклюдія» і похідних від них прикметників «екстрактивний» та «інклюзивний», якими визначені політичні й економічні інститути.

Екстракт як іншомовне слово походить від *extractum*, що в перекладі з латині означає витягнуте (Пустовіт, 2000, с. 411). Тому цілком логічно, що синонімом «екстракту» як вживаного в українській мові іншомовного слова є українське слово «витяжка». Екстрактивний (латиною *extractus*) у перекладі означає вилучення (Пустовіт, 2000, с. 411). Таким чином, виходячи з буквального смислу слів «екстракт» та «екстрактивний», можна визначити екстрактивні інститути як такі, за допомогою яких відбувається витяжка, а точніше вилучення суспільних надбань тими суб'єктами, що мають можливості запроваджувати і використовувати їх у своїх приватних чи корпоративних цілях, брутально нехтуючи при цьому інтересами народу. Адекватність такого розуміння сутності екстрактивних інститутів підтверджує наступне твердження Д. Аджемоглу та Д. Робінсона (2019): «Між економічними та політичними інститутами існує потужна синергія. Екстрактивні політичні інститути зосереджують владу в руках вузької еліти й накладають слабкі обмеження на здійснення ними влади. Тоді економічні інститути структуруються цією елітою задля відбирання ресурсів у решти суспільства. Тобто екстрактивні економічні інститути природно супроводжують екстрактивні політичні. Справді, щоб вижити, екстрактивні економічні інститути мають бути нерозривно пов'язані з екстрактивними політичними. Інклюзивні політичні інститути, широко розподіляючи владу, схильні викоринювати такі економічні інститути, які експропріюють ресурси багатьох, зводять бар'єри для виходу на ринок і придушують ринки, щоб вигоду отримували лиш одиниці» (с. 73-74).

Сутність інклюзивних інститутів зрозуміліша, що підтверджується наведеною цитатою. Слово «інклюдія» має англійське походження і в перекладі з англійської «inclusion» означає «включення». Наразі у контексті змісту книжки Д. Аджемоглу та Д. Робінсона (2019) таке включення пояснюється як широке залучення громадян до врядування або плюралістичний розподіл влади в суспільстві, що уможлиблюється лише в умовах демократії. Тому вони роблять наголос на первинності або провідній ролі інклюзивних політичних інститутів у забезпеченні процвітання нації. «Інклюзивні економічні інститути створюються на основі, закладеній інклюзивними політичними інститутами, що забезпечують широкий розподіл політичної влади в суспільстві й обмежують її довільне здійснення. Такі політичні інститути також ускладнюють узурпацію влади та руйнування основ інклюзивних інститутів. Ті, хто контролює політичну владу, не можуть легко використовувати її для встановлення екстрактивних економічних інститутів, що сприятимуть власному збагаченню. Інклюзивні економічні інститути забезпечують справедливий розподіл ресурсів, підтримуючи існування інклюзивних політичних інститутів» (с. 74-75).

Адекватне розуміння сутності екстрактивних та інклюзивних політичних й економічних інститутів та їх визначальної ролі в цивілізаційному розвитку суспільства надзвичайно актуальне в контексті сучасної української соціальної дійсності, оскільки це розуміння дозволяє збагнути, чому ми маємо те, що маємо, і чому ми не маємо того, що мають наші найближчі сусіди. Наприклад, Польща та країни Балтії, які на старті нашої державної незалежності не мали й близько тих можливостей для успішного цивілізованого

розвитку, які були тоді в Україні. Зокрема, розвинений і не розпорошений по білому світові людський капітал, лєвова частка якого через незатребуваність у власному суспільстві розвиває економіку тієї ж Польщі, причому випереджуючими темпами у порівнянні з українською економікою (Ломоносова, 2019).

Так, станом на 2018 рік внутрішній валовий продукт Польщі в 4,7 рази перевищував ВВП України. Це при тому, що чисельність її населення менша на 4,2 млн за населення України. За оцінками експертів, економіка Польщі у 5 разів сильніша за українську. Визначальними чинниками такого економічного дива вони називають відкритість економіки, свободу бізнесу, високий людський капітал. Основою польських статків є малий і середній бізнес, який належить широкому загалу громадян тобто всьому польському народові. Тоді як в Україні лєвова частка статків у власників крупного бізнесу монополізованого штибу, тобто не належить її народові. Звідси такий номінальний показник, як ВВП на душу населення, має зовсім різні реальні значення для польських й українських громадян. У Польщі знеособлене середнє значення цього показника явно реальніше позитивно корелює зі статками її громадян, ніж в Україні, оскільки в нас ведеться розрахунок на душу населення ВВП, яким володіють олігархи й крупні бізнесмени, а не пересічні громадяни. До того ж за даними Світового банку, у 2018 році цей показник в Україні був у 5 разів нижчим від Польщі, що в грошовому вираженні складало відповідно 3095 і 15575 доларів США (Список країн..., 2020). Цією різницею красномовно підтверджується суттєво вища продуктивність та конкурентоспроможність плюралістичної економіки, продуцентами якої є чисельні суб'єкти середнього й малого бізнесу, від монополізованої економіки декількох олігархів, яка паралізувала успішний суспільно-економічний розвиток України й прирєкла її на відставання та стагнацію.

Коли темпи зростання економіки України будуть такими, як у 2018 році, то нам потрібно 36 років, щоб досягти рівня економічного розвитку Польщі, який вона мала в тому ж році. Але ж польська економіка не заклякне, а буде нарощувати свій розвиток. Якщо Україна за три десятиліття відстала від неї на стільки, то виникають глибокі сумніви щодо її наближення до рівня економічного розвитку Польщі в наступні чотири десятиліття, протягом яких народиться і увійде в доросле життя ще два покоління українських громадян. Невже і в майбутні сорок років найпродуктивніші молоді українці, рівень конкурентоспроможності яких дозволятиме їм працевлаштовуватись на цивілізованих ринках праці, будуть прирєчені шукати кращої долі в чужих країнах, зокрема в Польщі. Ті ж експерти розрахували, що наздогнати Польщу можна за один рік, якщо економіка України зросте протягом року на 236% (Від соціалізму до заможної країни..., 2019). Тоді як у 2019 році ВВП України зріс лише на 3,2%, що 0,2% нижче приросту у 2018 році (Винокуров, 2020). З такою динамікою розвитку економіки Україна прирєчена на вічний навздогін з постійним відставанням від країн, які своєчасно стали на шлях демократичного розвитку. А про рівень розвитку країн з усталеними демократіями і правовими державами годі й мріяти.

Така різниця цивілізаційного розвитку зумовлена тим, що в Польщі і країнах Балтії, які вирвалися, як і Україна, з лабетів Радянського Союзу, були запроваджені інклюзивні політичні й відповідні їм економічні інститути. Тоді як в Україні відбулася трансформація екстрактивних інститутів радянського режиму влади в екстрактивні інститути олігархічного штибу. Олігархів в Україні до 1991 року не було, що є цілковито очевидним фактом. А очевидне не потребує доказів, тобто є аксіомою. Такою ж аксіомою є й те, що трансформація як політичних, так й економічних інститутів безпосередньо залежить від суспільної влади і тих її суб'єктів, які визначально впливають на повне скасування чи зміну старих та започаткування нових інститутів. Тож те, що Україна зі старту незалежності своєї держави від метрополії ступила на шлях існування так званих бананових республік, які звільнилися від колоніальної залежності, є результатом вибору напряду трансформації її політичних та економічних інститутів, зроблений тоді тими суб'єктами влади, від яких визначально залежав цей вибір. А сумнозвісний для українського народу вислів «маємо те, що маємо» – це від лукавого, а точніше – цинічна іронія над нашим народом, держава якого захоплена олігархічно-клановими угрупованнями й використовується ними для власного збагачення.

Не знаходиться достатньо підстав, щоб такий історичний вибір шляху цивілізаційного розвитку України пов'язувати з якоюсь однією чи бодай декількома найвпливовішими у той період суспільними особами. Але точно не можна такий вибір вважати неусвідомленою історичною політичною помилкою та списувати на професійну некомпетентність тих, від кого залежав цей вибір. У такому разі треба визнати, що лідери Польщі, зокрема електрик Лєх Валенса без вищої освіти, та колишніх прибалтійських республік Радянського Союзу були професійно компетентніші за тодішніх лідерів України. А це навіть важко припустити, щоб наші лідери були настільки політично неграмотні, що не могли відрізнити цивілізований

шлях розвитку, яким рухаються країни-лідери світової спільноти, від напряму трансформації суспільства, який веде до країн так званого третього світу. Отже, це є цілком усвідомлений історичний вибір. І вибір цей світоглядний цинічного стибу як прояв усвідомлено хибної свідомості. Тому на превеликий, тепер уже історичний жаль, цей вибір відбувся не на користь українського народу. Державницький світогляд перемогла клептоманія, для задоволення якої суспільна влада як власність тих, хто нею користується, відкрила найліпші можливості. Тож нашим лідерам, які зробили такий історичний вибір напряму трансформації політичних та економічних інститутів українського суспільства, бракувало світоглядної компетентності.

Ще в 1992 році в Україні всі громадяни за майновим цензом були рівні чи майже рівні. У спадок від попереднього режиму влади ці громадяни отримали всенародну власність, яка належала всьому українському народові, а не тим, хто в цей історичний момент був причетний чи наблизений до суспільної влади. Аж раптом уже із середини 90-х років, буквально через декілька років після набуття державної незалежності в Україні, з'явилися можновладці й запанувала на її теренах соціальна нерівність, яка з кожним роком трансформації українського суспільства набуває все більш жадливиx форм соціальної несправедливості. Цілком очевидним є те, що така соціальна стратифікація не є наслідком кропіткої праці тих, хто так стрімко розбагатів, і лінню тих, хто зненацька збіднів чи зовсім опинився у злиднях. «Стрімка стратифікація українського суспільства відбулася вже на початку 1990-х років, коли різка зміна умов господарювання і масштабна приватизація спричинили концентрацію ресурсів і національного багатства в руках відносно нечисленної групи людей при зубожінні та низькооплачуваній зайнятості переважної більшості населення. В Україні з'явилися дійсно багаті родини, причому їх статки були сформовані в основному завдяки доступу до державної власності та приватизації найбільш прибуткових її об'єктів. Надзвичайно короткий термін накопичення цього багатства значною мірою вплинув на бажання всіляко демонструвати свої доходи, часто навіть завищуючи їх. Одночасно відбулося катастрофічне падіння рівня життя більшості українців. У першу чергу постраждали безробітні й ті, хто з різних причин виявився неготовими до різних соціально-економічних зрушень» (Лібанова, 2014).

160

Широкий загальний громадян України, які репрезентують її народ, за якихось 3-5 років через гіперінфляцію та ваучеризацію втратив свої грошові заощадження і частки всенародної власності. А в цей же стислий строк величезні фінанси і цілісні комплекси донедавна всенародного майна опинилися у власності та розпорядженні незначної купки громадян України, яких стали іменувати можновладцями. Спираючись на закон збереження матерії у формулюванні М. Ломоносова: «Всі зміни, що трапляються в природі, такого суть стану, що скільки чого в одного тіла віднімається, стільки додається до іншого. Так, коли де убуде трохи матерії, то збільшиться в іншому місці» (Філіппова, 2019), можна зробити цілком релевантну інтерпретацію майнового розшарування українського народу в процесі трансформації українського суспільства з планової економіки в ринкову із запровадженням в ньому інституту приватної власності. Не потребує доказів за своєю очевидністю те, що віднялося у населення України. «Менш доказово з позицій юридичної казуїстики упередженого стибу, але цілком очевидно, де чи в кого збільшилося на те, що віднялося в українського народу шляхом гіперінфляції та ваучеризації. Панівна верства так раптово виникла в українському суспільстві саме завдяки оволодінню фінансовими і матеріальними ресурсами, які належали всьому народові, у такі віртуальні способи. Як виявилось, в епоху знань, щоб неймовірно збагатитися одним, а збідніти іншим, не потрібно йти війною для загарбання пів світу, а достатньо використати грамотно вибудовані «кидкові» схеми, за допомогою яких в сучасних фінансових системах знеособлене знаковими вираженнями багатство дуже швидко в межах чинного правового простору перекочувало з одних рук в інші та набуло в них, як і в епохи завойовницьких війн і грабіжницьких походів, натурального вигляду й адекватної розмірам могутності» (Рябченко, 2019).

Ставши на такий шлях суспільно-економічної трансформації, Україна потрапила в порочне коло, що веде її неухильно до деградації і зовсім не до прогресу у своєму цивілізаційному розвитку доти, доки вона з цього кола не вирветься. Д. Аджемоглу та Д. Робінсон пояснюють, що порочне коло утворюється екстрактивними політичними й економічними інститутами, тоді як інклюзивні інститути формують добродієне коле, яке сприяє успішному цивілізованому розвитку та процвітанню нації. Наразі Польща, Латвія, Литва й Естонія, які згадано в порівняльному аналізі, утворили в себе добродієні коле, що ведуть їхні народи до процвітанья.

Україні, щоб вирватись із порочного кола, необхідно зімкнути у своєму суспільстві розірване коло демократії. Щодо цього ще на п'ятнадцятому році державної незалежності України автор обґрунтував наступну пропозицію: «Таким чином, щоб розірвати замкнуте коло соціальних пороків та болячок, якими системно вражений український соціум, необхідно зімкнути в систему розірване коло демократії на його теренах. Для цього треба вилікувати інститут влади від синдрому набутого імунodefіциту. Імунітет влади демократичної держави формується самодостатністю її народу у здійсненні контролю і збалансуванні адекватною відповідальністю свободи владних суб'єктів в їхній поточній діяльності на всіх ієрархічних щаблях соціуму. Така самодостатність народу неможлива без вільних і незалежних, у тому числі від влади, громадян. Шлях до такої волі і незалежності пролягає через здійснення продуктивної праці, суспільно-корисної діяльності, які дозволяють громадянам не лише виживати животіючи, а відтворювати себе повноцінно, як людину, у всіх життєвих вимірах. А це залежить від тих умов і рівних можливостей за принципами справедливості та невідчужуваних громадянських прав, які має створювати в соціумі держава як інститут влади. Коло зімкнулось» (Рябченко, 2006, с. 67). Тепер вже майже на тридцятому році державної незалежності України від колишньої метрополії актуальність обґрунтованої автором пропозиції, на жаль, не відпала, а навпаки, лише загострилася. І все тому, що держава як політичний інститут українського суспільства незалежна від свого народу, який її започаткував своїм референдумом 1 грудня 1991 року і якому за Конституцією України вона має служити й бути йому підконтрольною, отже й підзвітною.

Це, по-перше, підтверджується наведеною сумною статистикою, що унаочнює катастрофічне відставання України у світових перегонах цивілізаційного розвитку. А по-друге, ілюструє залізний закон олігархії, нещадною дією якого пояснюють занепад націй Д. Аджемоглу та Д. Робінсон (2019): «Суть залізного закону олігархії, цього особливого образу порочного кола, полягає в тому, що нові лідери, скидаючи старих з обіцянками радикальних змін, не приносять нічого нового, лише те саме, що було» (с. 315). Посилаючись на німецького соціолога Р. Міхельса, який визначив цей закон, вони пояснюють: «Внутрішня логіка олігархій, а фактично і всіх ієрархічних організацій, полягає в тому, стверджував Міхельс, що вони відтворюють самі себе не лише в тій самій групі, що перебуває при владі, а й навіть тоді, коли цілком нова група перехоплює владу» (Аджемоглу, & Робінсон, 2019, с. 314). Надзвичайно актуальним для України є застереження: «Якщо екстрактивні інститути створюють величезну нерівність у суспільстві, надають величезні статки і необмежену владу для правителів, буде багато охочих боротися за перехоплення контролю над державою й інститутами. Тоді екстрактивні інститути не лише торують шлях для наступного режиму, що буде більш екстрактивним, а й породжують постійну боротьбу й громадянські війни. Останні, своєю чергою, приводять до ще більших людських страждань і руйнують навіть те, чого досягла слабка централізація держави в цих країнах. Це також часто спричинює сповзання в беззаконня, руйнування держави та політичний хаос, розбиваючи всі надії на економічне процвітання...» (Аджемоглу, & Робінсон, 2019, с. 320).

Адже саме така закономірність проявляється в українській соціальній дійсності не лише тоді, коли державна влада переходить від одних олігархічно-кланових угруповань до інших, а й тоді, коли в українському політикумі з'являються так звані нові обличчя. Навіть і тоді, коли ці обличчя молоді, розумні, патріотичні, популярні й героїчні. Індикатором небезпечного прояву залізного закону олігархії в Україні є зростання соціальної нерівності на її теренах (Українців визнали однією з найбідніших націй у світі, 2018), ескалація прагматичного цинізму й протекціонізму некомпетентності, використання влади як засобу соціального паразитування тощо. Демонстрація найкоротшого шляху до статків і збагачення за допомогою влади не мотивує до продуктивної праці, інфікує свідомість соціальним паразитизмом і не лише дорослих працездатних громадян, а й дітей та студентську молодь. А це найстрашніше для суспільства, оскільки за молоддю і підростаючими поколіннями його майбутнє.

З цього приводу постає ціла низка прагматичних питань щодо продуктивного розвитку суспільства, у якому значна чисельність його панівної верстви стала заможною несправедливим шляхом, зокрема зловживанням влади: чи стануть на праведний шлях заробляння собі на хліб насущний ті діти й онуки, які виростили в родинах такої верстви? А які світоглядні орієнтири у цьому сенсі формуються у дітей з незаможних чи взагалі бідних сімей, від очей і свідомості яких неможливо приховати розкішне життя їхніх однолітків, батьки яких займають владні статуси й офіційно живуть на зарплату, що аж ніяк не дозволяє так розкошувати? І якими освітніми стандартами та програмами і педагогічними методами, технологіями

та моральними настановами можна переформувати соціально-паразитичний світогляд у громадянсько-державницький? «Навіть першокласник не повірить у мораль, що мовиться у проповідях і повчаннях, якщо вона не буде підтверджуватися в його реальному житті. Він прагматично зметує, виходячи з наших суспільних реалій, що той, хто смиренно притримується моралі, до якої його закликають, приречений на жебрацький рівень життя, а по-справжньому розкошує той, хто її нахабно й цинічно порушує» (Рябченко, 2011, с. 324).

Тож цілком актуальною настановою у цьому сенсі і в нашій соціальній дійсності залишається відома давня англійська приказка: «Не виховуйте дітей, все одно вони будуть схожі на вас. Виховуйте себе». Ця настанова актуальна не лише для батьків, вихователів у дошкільних закладах освіти, вчителів у школах та викладачів у закладах вищої освіти, а першочергово для суб'єктів суспільної влади, починаючи з вершини її піраміди й завершуючи низовими ієрархічними рівнями. Адже годі очікувати моральності у тому соціальному середовищі, керівник якого у своєму стилі життя й поведінці демонструє нехтування нормами моралі. За подвійними моральними стандартами неможливо сформувати добросчесне соціальне середовище. Суспільство не може бути консолідованим, коли його народ має жити за писаними законами, а для влади ці закони не писані і вона живе за своїми поняттями. Неконсолідоване і деморалізоване суспільство приречене на деградацію. Цю закономірність народ визначив загальновідомою приказкою: «Риба гние з голови».

Менш відомою для широкого загалу у синергетиці є теорія фракталів, яка дає наукове пояснення зазначеної закономірності. Концептуально сутність цієї теорії зводиться до того, що в соціальній системі відбувається самовідтворення самоподібних взаємопов'язаних між собою структур (фракталів) за зразком, який формується на верхньому щаблі ієрархії системи. Простіше кажучи або повертаючись до вже згаданої приказки, те, що твориться на верхах, за образом і подобою відтворюється по вертикалі ієрархії в низах. Зокрема, системна корупція як найбільший та найзагрозливіший прояв соціального паразитування відбувається у відповідності з теорією фракталів: «Як системне утворення розвинута корупція зазвичай має фрактальну структуру дендритного типу, що визначається ієрархічною системою стягування та розподілу предметів хабара (грошей, матеріальних цінностей, послуг та інших майнових вигід) у формі поборів тощо. Така структура вибудовується в процесі самоорганізації корупційної діяльності, причому корупційна «субординація» відповідає субординації легальної. На вищому рівні корупційної «драбини» перебуває переважно високопосадовець, на нижчому рівні – підпорядковані їй посадові особи, теж наділені владними повноваженнями, які безпосередньо спілкуються з хабародавцями. Корупціонер вимушений ділитися з начальником, оскільки начальник має можливість позбавити його джерела додаткового доходу. Таким чином, системна корупція «вбудовується» в механізм держави. «Корупційний фрактал» суспільних відносин «накладається» на їхню «нормальну» структуру, спотворюючи її (так само, як ракова пухлина деформує здорову фрактальну структуру біологічних тканин), призводить до хаотизації суспільних відносин. Що розвинутішою є корупційна система, то пригнобленішими є функції державного механізму. Хаотизація врегульованих правом суспільних відносин, спричинена корупцією, впливає на правову систему суспільства: органи виконавчої, законодавчої й судової влади належно не функціонують, система права не виконує функцій регулювання суспільних відносин, правовідносини підміняють неправовими зв'язками, у буденній правосвідомості спотворюються уявлення про належну поведінку» (Орлов, 2016).

Теорія фракталів дозволяє збагнути рушійні сили, завдяки яким корупція в суспільстві стає системною, отже і нездоланою доти, доки залишається непорушною система суспільних відносин, яка спонукає до активної чи пасивної корупції тих, хто до неї долучається, або відторгає тих, хто противиться корупції. Наразі маємо на увазі відторгнення добросчесних громадян, що виявляють так звану нульову толерантність до корупції, яку цинічно декларують ті, хто реально в корупцію по вуха чи навіть з головою занурений. Системна корупція є одним з визначальних рушіїв механізму негативної соціальної селекції, оскільки вона здійснює відбір кадрів навиворіт – абсорбує в ієрархічних структурах охочих до соціального паразитування та відторгає і виштовхує з цих структур тих, хто не толерує корупцію й чинить їй активний супротив. Протекціонізм некомпетентності є складовою механізму негативної соціальної селекції, який є деструктивним і самовбивчим для суспільства. Інтегральною причиною наявності механізму негативної соціальної селекції в сучасному українському суспільстві є відсутність адекватної відповідальності за некомпетентність і зловживання владою.

«Справедливість не може запанувати у тому соціумі, де владі легше, ніж народу. Цей древній принцип справедливого влаштування людського соціуму, як максимум, можна розлого проінтерпретувати, але у контексті нашого дискурсу ми обмежимося лише наголосом на проблемі сумірності свободи і відповідальності громадян у суспільстві. Якби відповідальність владних суб'єктів у нашому суспільстві була вищою за ті можливості, які дозволяють їм влаштовувати своє благополуччя з допомогою влади, у порівнянні з відповідальністю та аналогічними можливостями громадян, які не маючи ніякого відношення до влади і незалежно від неї могли б забезпечувати не нижчий рівень свого життя власною продуктивною суспільною працею у відповідності зі своєю компетентністю, то в нинішніх умовах ми б не спостерігали такого стовпотворіння вихідців з народу в структури влади, серед яких значна кількість представників не має достатнього рівня компетентності для зайняття чинних місць, на які вони не лише претендують, а й обіймають їх, як та кухарка на зорі радянської влади. Але ж це для соціуму явно контрпродуктивний шлях підвищення добробуту його громадян.

По-перше, сама влада нічого не виробляє, а лише покликана оптимізувати продуктивний процес свого соціуму, чим і має виправдовувати своє існування та за це ж отримувати адекватну оцінку і винагороду від суспільства.

По-друге, на всіх громадян не вистачить владних місць, якщо навіть влаштувати всенародну чергу тотальних ротацій в її структурах з необхідною щодо загальної чисельності народу мінімізацією міжротаційного періоду.

По-третє, від некомпетентних владних суб'єктів страждає весь соціальний простір, який потрапляє під їхній ієрархічний вплив. Безвідповідальність абсорбує некомпетентних людей в управлінських і функціональних структурах соціальних систем, які, до речі, як відомо, є найскладнішими в управлінні, а відповідальність виштовхує їх звідти, оскільки вона є непосильною для них ношею.

По-четверте, в цілому такий шлях множить соціальний паразитизм у соціумі, оскільки кількість «робочих бджілок» в ньому скорочується. Але на відміну від бджолиної сім'ї, де такі скорочення компенсуються більш напруженою роботою бджіл, що залишаються, у людському соціумі подібні тенденції деморалізують громадян, які здатні займатись продуктивною і суспільно корисною діяльністю» (Рябченко, 2006, с. 56-57). З огляду на українське суспільне сьогоднішнє стає цілком очевидним те, що за чотирнадцять років після опублікування процитованого щойно висновку, зробленого автором на підставі критичного аналізу тодішньої соціальної дійсності, проникнення у владні структури й присутність у них некомпетентних і безвідповідальних суб'єктів не зменшується. Цим підтверджується відсутність в українському суспільстві адекватної відповідальної за некомпетентне користування владою та зловживання нею.

А в кінцевому підсумку це свідчить про неухильну дію залізного закону олігархії, наслідком чого є перебування України в полоні порочного кола, яке вона ніяк не може розірвати, щоб вийти на стовповий шлях цивілізованого розвитку. Вітчизняному істеблішменту вкрай бракує як професійної, так і, що значно проблематичніше для України, світоглядної компетентності, від якої безпосередньо залежить, на що спрямовують свої професійні знання, уміння, навички, досвід його суб'єкти – на творення добра чи зла, для використання займаної посади на розвиток суспільства і підвищення благополуччя народу чи на задоволення власних інтересів. Автор у своїх публікаціях багато років поспіль актуалізує проблему світоглядної компетентності як визначальну причину низької конкурентоспроможності України та її відставання у цивілізаційному розвитку. Під світоглядною компетентністю автор розуміє здатність людини бути відповідною власним світоглядом тим статусам, які вона займає, і тим суспільним ролям, які вона має виконувати відповідно до займаного статусу. Наразі в цьому контексті маємо на увазі владні статуси і суспільні ролі, які мають виконувати особи, що займають ці статуси, починаючи із суб'єктів верхніх ієрархічних щаблів українського суспільства й завершуючи керівниками місцевого рівня, установ, організацій тощо.

Соціальна дійсність повсякчас унаочнює верховенство світоглядної компетентності над професійною. Протягом періоду державної незалежності України ми мали можливість багаторазово переконатись у тому, як нівелюється у вимірі суспільної справедливості й корисності будь-яка висока професійна грамотність суб'єкта влади, якщо той керується соціально-паразитичним світоглядом. Понад це, чим грамотніший суб'єкт влади, який керується таким світоглядом, тим більшу шкоду він може чинити для суспільства. І навпаки, брак професійної компетентності може бути компенсований світоглядною

компетентністю. Яскравим історичним прикладом у цьому сенсі слугує все той же електрик Лех Валенса, який не мав вищої освіти, але у виконанні своєї суспільної ролі керувався громадянсько-державницьким світоглядом, що спонукав його сформувати у Польщі добродієне коло з інклюзивних політичних та економічних інститутів, завдяки чому вона вийшла на цивілізований шлях розвитку. Задля цього він згуртував навколо себе команду професіоналів, які були з ним солідарні світоглядно й успішно виконали свою суспільну роль, що відповідає історичній місії з огляду на радикальну трансформацію Польщі з комуністичної країни у демократично-правову, яка відбулася успішно у дивовижно стислий період. Тож те, що Україна потрапила у полон порочного кола на початковому етапі своєї державної незалежності й донині не може від нього звільнитися, є наслідком браку світоглядної компетентності. Першочергово у тих, хто сформував таке порочне коло й продовжує утримує донині його непорушним.

Сутність системної причини непорушності такого порочного кола автором була розкрита ще напередодні 20-ї річниці Державної незалежності України, що зводиться до наступного: «Справа в спокусах, які зберігаються в системі вітчизняної влади, що зваблюють тих, хто потрапляє в її структури. Ці спокуси затьмарюють свідомість, паралізують громадянську й політичну волю, урешті засліплюють і не дають можливості побачити бакени фарватеру, яким треба рухатись в демократію. У цьому зв'язку й смислово контексті доречно нагадати історію про двадцятилітнє блукання Одиссея. З міфології ми знаємо, коли необхідно було проходити мимо сирен, які заманюють необачливих мореплавців на смертельні скелі, де неминуча катастрофа, то Одиссей як обачливий капітан задалегідь попросив свою команду прив'язати його до щогли, щоб він не піддався впливу спокусливих звуків і не повів очолюваний ним корабель на вірну загибель. Абстрагуючись від міфології й перекладаючи цю історію як метафору на нашу соціальну дійсність, нескладно побачити аналогію між сиренами й спокусами, які закладені в системі нашої влади для суб'єктів, що потрапляють у її структури, та путами для капітана й обмеженнями влади від її спокус. Звідси сам собою напрашується висновок, що потрібно зробити для того, щоб наші навколоцивілізаційні блукання врешті припинились і наш суспільний корабель, ім'я якому Україна, рухався в демократичне майбутнє, а не в тоталітарне минуле. Зазвичай про пута для влади як механізми контролю за її поточною діяльністю та обмеження від зловживань починають точитись суспільні дискусії перед кожними виборами. А після виборів про ці пута згадують лише ті, хто у владу не потрапляє. Тому й зберігається стабільно недемократичний політичний курс нашої держави. І нагально гострим та без відповіді залишається питання: «Де ж той Одиссей, який має вивести наш суспільний корабель в безпечну акваторію, що в сучасному людстві називається цивілізованим демократичним простором?» Але не забуваймо міфології та азів демократії й пам'ятаймо, що мимо рифів та смертельних скель у безпечну акваторію проводять свої кораблі лише ті капітани, яких їхні команди своєчасно «прив'язали до щогли». Такі нагадування незайві для суспільств, які, ще не очунавши від посттоталітарного синдрому, уперто лізуть в авторитаризм, який неухильно приведе в тоталітарне майбутнє» (Рябченко, 2011а, с. 193).

Ця публікація виходить напередодні 29-річниці нашої незалежності від метрополії. Процитований текст майже за десятиліття поспіль, на жаль, не втратив своєї актуальності, оскільки в Україні не відбулося належних системних змін у суспільних відносинах, які б заблокували можливості зловживання владою, що затьмарюють свідомість і паралізують громадянську й політичну волю та залишають у ній непорушним порочне коло з екстрактивних політичних й економічних інститутів. З огляду на сучасну українську соціальну дійсність не знаходиться переконливих підстав для спростування раніше визначеної причини непорушності цього порочного кола. У процитованому тексті є потреба лише в уточненні тривалості блукання Одиссея. За епічною поемою Гомера Одиссей повернувся на батьківщину через двадцять років, з яких десятиліття його відсутності було пов'язане з участю у троянській війни, а власне на саме блукання з чисельними пригодами, в тому числі із проходженням його корабля мимо сирен, він потратив десять років, коли повертався додому. Україна ж дотепер реально блукає у замкненому порочному колі втричі довше міфологічної одиссеї та ніяк не може вирватись з нього, щоб запровадити на своїх теренах добродієне коло й завдяки цьому успішно розвиватися. В Україні править бал цинічний прагматизм, який брутально нехтує мораллю й совістю та керується соціально-паразитичним світоглядом.

Закликати до моралі й совісті тих, хто керується соціально-паразитичним світоглядом, як показує новітній історичний досвід кружляння України в замкненому порочному колі, є наївною й утопічною, отже, невдячною справою, яка у вимірах цинізму клептоманії вважається дивакуватістю. Цинізм треба долати правдою, яка його привселюдно роздягає. Цинізм не виставляє напоказ своє зло, а одягає його в одяжі

добра на кшталт того, як вовк рядиться в овечу шкіру. «Щоб потворність зла не замаскувалась в пристойній одязі та зло не видавало себе за добро, його треба роздягати в дзеркалі істини про соціальну дійсність. Тільки таким чином можна запобігти дифузії понять добра й зла як у політичній, так і громадянській свідомості, що має зберігати мораль у суспільстві, а совість у душах людей, які в ньому живуть. Установлювати істину про соціальну дійсність покликані, даруйте тавтологію, істинні вчені, а не політики, які за природою влади не схильні до об'єктивної самооцінки й, зокрема, критичного аналізу власних життєвих виявів, від яких значуще залежить об'єктивна соціальна дійсність» (Рябченко, 2011, с. 279-280).

Справа в тому, що «чим делікатніше добро, тим нахабніше зло. Коли мовчить правда, на її місці з'являється брехня. Критерієм істини в соціальній дійсності є правда. І коли правда про соціальну дійсність замовчується чи взагалі нехтується, цим спотворюється істина. Якщо така спекулятивність є в політиці, то це не повинно бути в науці й освіті, які мають прагнути до істини й сповідувати її та формувати адекватний теоретичний рівень суспільної свідомості. У противному разі наука й освіта стають різновидами політики. Коли науки, які переймаються дослідженням соціальної дійсності, стають спекулятивно угодними політиці, така політика, завдячуючи цим наукам, стає сліпою й неадекватною, оскільки із втратою істини вона втрачає орієнтири в соціальному просторі й часі, де розповсюджується її вплив. Істину як відповідника соціальної дійсності, тобто того, що діється в соціальному просторі, та соціальної реальності як того, що вже відбулося й зафіксовано в соціальному бутті, можна метафорично порівняти із дзеркалом, у якому, відображаючись у вимірах людської моралі, постає добро й зло, що йде з життєвих виявів людей як суб'єктів об'єктивної соціальної дійсності. Якщо істина не підмінюється хибкою, тоді таке дзеркало не викривлене й у ньому добро відображається в пристойному вигляді, а зло – у потворному. Коли ж навпаки, то це світ кривих дзеркал, де краса й добро стають спотвореними, а потворність зла набуває благопристойного вигляду» (Рябченко, 2011, с. 278-279).

Правда про нашу соціальну дійсність повинна постійно вивертати назовні цинізм, виставляючи напоказ його потворне нутро й цим самим формувати у свідомості відразу до нього як до непристойного соціального явища, яке потребує неприйняття та відторгнення суспільством в цілому й кожним його соціальним осередком зокрема. Чим більше буде в нашому суспільстві соціальних середовищ окремих організацій й установ, в т. ч. ЗВО, в яких не буде толеруватись цинічний прагматизм як засіб соціального паразитування, тим соціально здоровішим буде суспільство. Тим більш дієвими будуть у ньому мораль і совість як зовнішні та внутрішні регулятори відносин між людьми та їхньої поведінки. У відносинах, що регулюються мораллю й совістю, стає затребуваною репутація, яка цінується у справжньому людському середовищі дорожче, ніж гроші, а тому стає потужним засобом блокування протекціонізму некомпетентності, оскільки він її дискредитує. Системне культивування в сучасному українському суспільстві протекціонізму некомпетентності якраз і підтверджує те, що репутація в ньому ламаного гроша не варта. Адже у цивілізованому конкурентному середовищі, де цінується мораль і совість, бути моральним вигідно, а протекція некомпетентного протеже або особи з негативною репутацією заплямовує репутацію суб'єкта такої протекції. У країнах з добросовісним колом при незначній загрозі заплямування репутації, навіть без ризиків її втрати, суб'єкти влади, не чекаючи офіційних санкцій чи звичайного морального осуду в соціальному середовищі їхнього перебування, з упередженням подають у відставку. Таким чином вони зберігають свою гідність і репутацію.

У нас же навпаки, ті, хто мають негативну у вимірах добросовісності репутацію, займають ключові позиції в структурах влади, стають за поняттями сучасного цинічно-кримінального сленгу «рішалами» та «смотрящими», розставляють собі подібних на інші так звані хлібні посади, які стають системно корупційними, отже паразитуючими. Такі цинічні суб'єкти вигідні для суб'єктів влади, які керуються соціально-паразитичним світоглядом. Тому вони постійно видимо чи невидимо присутні в усіх каденціях української влади незалежно від ротацій різних політичних сил, провідники яких щоразу перед черговими виборами гамселять себе в груди та цинічно клянуться раз і назавжди викоринити корупцію. А коли втрачають владу через те, що не виправдали сподівань народу, починають нещадно критикувати своїх наступників і вставляють їм палиці в колеса, щоб було гірше ніж при них.

Прикро й сумно, що такі цинічні суб'єкти й ще більш цинічні, оскільки на них покладається політична відповідальність, офіційно владні суб'єкти, які їх використовують у своєму соціальному паразитуванні, сформували у своїх особах імідж успішних людей в сучасному українському суспільстві та позиціонують

себе в ньому національною елітою. Ще більш прикро й сумно те, що принципіві добродесні громадяни, які керуються громадянсько-державницьким світоглядом, дистанціюються від структур влади, а тих, хто з таких громадян потрапляє у владу й прагне служити в ній народу чесно, вважають диваками й називають лузерами. Й лише тому, що вони не бажають соціально паразитувати. Таке схиблене сприйняття добродесності й нечесності демонструє те, що ми живемо у країні кривих дзеркал. А ще Антисфен майже два з половиною тисячоліття тому застерігав, що держави гинуть тоді, коли не можуть відрізнити хороших людей від поганих (Таранов, 2002, с.134-136).

Тому правда має пробуджувати інстинкт самозбереження не лише у можновладців, від волі яких залежить розірвання порочного кола мирним шляхом без майданних протестів, революцій і т. д., а й у широкого загалу громадян України, які прагнуть благополучно й успішно жити у ній як у сучасній цивілізованій країні, і не гірше, ніж живуть громадяни країн так званого золотого мільярда населення земної спільноти. Правда про загрози для майбутнього цивілізаційного розвитку України від соціального паразитування і системної корупції як найзагрозливішого його прояву та в цілому від олігархічного режиму влади й порочного кола, що він породив і утримує непорушним, викладена вище. Нижче концептуально актуалізуємо правду, що має пробуджувати інстинкт самозбереження у можновладців, які такими стали завдяки українській державі та народу, якому де-юре належить ця держава, а також у громадян України, які мають формувати активне громадянське суспільство, здатне дієво запобігати зловживанням владою її суб'єктами в їх поточній діяльності. Адже закономірність «влада свавільна настільки, наскільки їй це дозволяє народ» має універсальний прояв, у т. ч. і в Україні. І ніхто не відміняв і не забирав у народу природного права, яким він може скористатися в разі втрати контролю над владою, оскільки він за тим же неписаним правом, а не лише за Конституцією України де-юре є сувереном у своїй країні.

Український народ у своїй новітній державності вже двічі скористався цим правом. Через Помаранчеву революцію та Революцію гідності руками українського народу як суверена у своїй країні державна влада забиралася від одних суб'єктів і передавалася іншим суб'єктам, які щоразу клялися вірно й добродесно йому служити. На жаль, не те ставалося, на що сподівався український народ. Після кожної революції все поверталось на круги своя. В обох цих відбираннях і передаваннях державної влади руками народу було продемонстровано поки що непереборну дію залізного закону олігархії. Гібридний режим влади олігархічного штибу виявився сильнішим за громадянське суспільство, потуги якого забракло, щоб після передачі влади взяти в післяреволюційний період під дієвий і, головне, результативний контроль суб'єктів влади в їхній поточній діяльності та спрямувати її на користь українського народу, а не в інтересах можновладців. Але попри всі розчарування, які отримав український народ від зради тих, кому він обидва рази передавав владу, певні просування в утвердженні демократії все-таки відбулися, зокрема щеплення влади проти її безмежного свавілля. Український народ з усією переконливістю продемонстрував, що він цього не дозволить. Підтвердженням дієвості такого щеплення слугують президентські та парламентські вибори 2014 і 2019 років, що відбулися в межах формально випсаного права і без грубих порушень процедури їх проведення, які значуще могли вплинути на їх результати.

Правда про актуальність самозбереження постає з геополітичної ситуації, в якій нині перебуває Україна, і з перебігу розвитку сучасної цивілізації та її глобалізації і тих викликів, які з цього постають перед українським народом і його державою. Геополітична ситуація визначається розташуванням України між країнами Західноєвропейської цивілізації і Євразійською Росією, яка одержима неоімперським експансіонізмом середньовічного штибу і ніяким чином не може змиритися з тим, що Україна вирвалася з її колоніального гніту, який прирікав український народ на втрату етнічної самобутності та національної ідентичності. Окупація Росією Криму й розв'язана нею війна на Донбасі стала можливою в ситуації послаблення української державності, що відбулося в процесі революційного відбирання суспільної влади в одних політичних сил і передавання іншим. Керівництво Росії й вороже налаштована проти України частина її населення з нетерпінням очікують будь-якого послаблення, щоб розширити плацдарм своєї експансії. А це може призвести до повної втрати державної незалежності, за якою неминуче відбудеться асиміляція українського народу в конгломераті русифікованих майже двохсот народів й етнічних груп, як це вже сталося з багатьма мільйонами українців, що з тих чи інших причин залишилися жити на колонізованій Московським царством території. Переважна більшість етнічних українців, особливо з числа тих родин, які поселилися там ще за царату, не лише не знають материнської мови, а й втратили свою національну ідентичність, позиціонуючи себе «руськіми». За рахунок таких українців століттями поспіль

забезпечувався найбільший механічний приріст «руських», чисельність яких завдяки цьому постійно зростала. Навіть тоді, коли природний приріст самих «руських» падав.

Для того щоб Україна встояла у цій геополітичній ситуації і вбереглася від чергового колоніального поневолення Росією, наше суспільство має бути як ніколи раніше максимально консолідованим. А таким воно може бути за умови, коли в ньому влада не буде відчужуватись від народу й не буде розбрату та радикальних протистоянь і ворожнечі у боротьбі за захоплення влади. У такій ситуації необхідно прагнути не до політичного реваншу й повернення влади у свої руки, щоб у черговий раз зрадити народ. Зараз всім протиборцям: і тим, що борються за оволодіння владою, і тим, що реально тримають владу у своїх руках -- треба консолідуватися навколо справ для народу, піднявшись над справами для себе. Тільки в такий спосіб українські політики, які вщент пробрехалися, можуть хоч якось зблизитись з народом і разом з ним тримати кругову оборону проти неоімперського експансіонізму Росії.

Новітній досвід в умовах української державної незалежності неодноразово продемонстрував закономірність, яка полягає в тому, що відчуження влади в суспільстві негативно корелює з втратою довіри до неї з боку народу. Чим нижчий рівень довіри до влади, тим більша її відчуженість від народу, і навпаки. Втрата довіри до влади є похідною суспільних розчарувань і невиправданих соціальних очікувань як від результатів її діяльності, так і від того, як та в які способи ця діяльність здійснюється, куди вона спрямована тощо. Інтегральними критеріями діяльності влади є справедливість і рівність усіх перед законом. Як бачимо, протекціонізм некомпетентності аж ніяк не відповідає зазначеним критеріям. З цього постає фундаментальна суперечність сучасного українського суспільства, яка прирікає його не на розвиток, а на деградацію. А по-іншому не може бути, коли в суспільстві розкручується маховик механізму негативної соціальної селекції.

Соціальне паразитування суб'єктів влади навіть поодинокі через корупцію чи якимось іншими шляхами викликає недовіру до всієї владної команди певної політичної сили, а безкарність корупційних дій може детонувати обвал довіри до всієї влади. Наочним підтвердженням цієї закономірності слугує тотальна недовіра, яку продемонстрував український народ під час президентських і парламентських виборів у 2019 році до політичних сил, що взяли владу на хвилі Революції гідності. Це в черговий раз показало, що на брехні далеко не заїдеш. Тому чинним суб'єктам влади в умовах існуючої такої зовнішньої загрози треба дбати про збереження довіри з боку народу, усвідомлюючи свою історичну відповідальність, оскільки за втратою довіри неминучою може бути не лише втрата влади, а й утрата Української державності. Цим актуалізується проблема репутації в українському суспільстві, нехтування якою веде до цивілізаційного провалля всю спільноту, яка в ньому проживає.

Руйнівна дія порочного кола полягає не лише в тому, що воно дозволяє діючим суб'єктам влади безкарно соціально паразитувати і відчужуватися від народу, а й у тому, що сили політичної опозиції стають у ньому деструктивними. Адже сучасна українська соціальна дійсність показує, що більшість з таких сил керуються не шляхетними цілями послужити вірою й правдою громаді, народові та суспільству, а одержимі проникненням будь-якими, у т. ч. неправедними шляхами у владу заради власних меркантильних інтересів. Для таких політичних опозиціонерів керівним світоглядним орієнтиром в оволодінні владою стає принцип «чим гірше в суспільстві, тим легше перехопити в ньому владу з допомогою народу». Деструктивність такої світоглядної орієнтації цілком очевидна. В умовах існуючої геополітичної ситуації політичний реванш шляхом перехоплення влади через навмисне погіршення становища в суспільстві не менш небезпечно, ніж втрата довіри і підтримки чинної влади з боку народу. Особливо вражає своїм цинізмом жадоба до такого реваншу політичних сил, у яких український народ забрав суспільну владу через тотальну зневіру в їх добросовісності й порядності. Трагічно для України, що така зневіра в добросовісність і справедливість відбулася до влади, яка взяла курс на євроінтеграцію та сприяла відродженню української ідентичності й захисту власне українського від русифікації. Тому парадоксальним виглядає те, що суб'єкти влади, які втратили довіру в українського народу, очолюють національно-патріотичний рух в Україні. Це його розпорошує й аж ніяк не посилює.

Таке цинічне використання національно-патріотичного руху та ідеї євроінтеграції заради політичного реваншу підриває віру в доцільність українського відродження і зближення України з країнами, які не лише не зазіхають на її державну незалежність, а навпаки, зацікавлені в тому щоб Україна збереглася й успішно розвивалася та була міцним форпостом Західноєвропейської цивілізації на кордоні з агресивно загребущою Росією. Зіграти на помилках і некомпетентності діючої влади в нашому суспільстві дуже

легко, щоб прискорити її кризу й потім подолати мінімальний прохідний бар'єр та взяти жменю депутатських мандатів на дострокових виборах. Але ж не ціною спекулювання на патріотичних почуттях й українських національних цінностях. Реальний, а не фальшивий патріотизм демонструється не критикою чинної влади з політичних кущів деструктивної опозиції, а чесним використанням влади для блага всього народу. І аж ніяк заради власного збагачення та поповнення партійної казни за рахунок народу. А хіба має моральне право на критику діючої влади той, хто до цього нею реально володів і зловживав нею? Вже збігає третє десятиліття державної незалежності України. А чи ми можемо сьогодні назвати хоча б одну політичну силу, яка заходила у державну владу під національно-патріотичними гаслами і не скомпрометувала себе зловживаннями влади? Отож-бо й воно. Звідси в морально-патріотичному вимірі логічно постає ще одне риторичне запитання: «У кого з тих, хто заходить в українську владу і зловживає нею, більший прояв цинізму – у того, хто не приховує своєї нелюбові до України й українства, чи в того, хто гамселить себе в груди й божиться, що він найбільше любить Україну?» Цим у черговий раз акцентуємо, що спекулювання на патріотизмові й національних цінностях українського народу є неспокутним гріхом перед ним.

Сутність зазначеного парадоксу полягає в тому, що зневіра українського народу в добросовісності та справедливості проросійської влади в Україні консолідує суспільство навколо проукраїнських політичних сил. А зневіра до влади, що перебуває в руках політичних сил, які зайшли в неї під проукраїнськими гаслами, навпаки, підриває віру в українську національну ідею та самостійну спроможність розбудувати конкурентоспроможну, заможну й успішну Україну, в якій би залюбки хотілося жити, а не тікати від неї світ за очі. Така зневіра посилює антиукраїнські настрої в нашому суспільстві, активізує проросійські сили в Україні, які підривають із середини її державність. З огляду на перебіг трансформації України в умовах її державної незалежності можна виділити три хвилі національно-патріотичного підйому, який консолідував наше суспільство, і три проросійські наступи після того, як ці хвилі спадали. У результаті другого проросійського наступу Україна втратила на невизначений час Крим й отримала війну з Росією в Донбасі. Нині спостерігається третій проросійський наступ, який несе реальну загрозу державності України. Щоб унеможливити таке трагічне історичне для українського народу результату, наше суспільство має бути максимально консолідованим. З цих хвиль національно-патріотичних підйомів і проросійських наступів необхідно вилучити повчальні уроки, щоб зберегти українську державність.

168

Перша хвиля національно-патріотичного підйому пов'язана з Народним рухом України, яка почала підніматися ще в нетрях Радянського Союзу й досягла свого апогею на початку 90-х років. Здобутком цього підйому й консолідації українського суспільства під прапором національної ідеї стало отримання незалежності України і започаткування власної держави. Далі намітився спад, що дозволив отримати реванш колишній радянській партійно-державно-господарській номенклатурі, яка зайняла ключові позиції в суспільній ієрархії. У результаті цього наступу-реваншу в українському суспільстві відбулася майнова стратифікація на багатих і бідних, сформувався олігархічний режим влади й утвердилось порочне коло, в якому потужно розгорнулася системна корупція й запрацював механізм негативної соціальної селекції. Саме тоді почали продаватися владні посади й куплятися та фальсифікуватися голоси під час виборів. Тоді ж почало згортатися українське відродження, зокрема загальмувалися вимоги щодо утвердження української мови у статусі державної. У цьому сенсі спостерігалася парадоксальна тенденція, яка проявилася в тому, що вимоги Закону «Про мови в Українській РСР» виконувалися активніше й сумлінніше в умовах двох останніх років існування радянської влади й перших років після отримання Україною державної незалежності, ніж у наступні роки розбудови української державності. У Криму та південних і східних регіонах України тоді взагалі махнули рукою на цей закон. Російськомовне середовище там панувало не лише у владних, а й в освітніх установах.

Якби держава як інститут влади в українському суспільстві зайняла в цьому сенсі принципову позицію і проявила належну політичну волю, то до 2014 року в школах і ЗВО через україномовне освітнє середовище мало повністю пройти, починаючи з першого класу, два покоління школярів і, починаючи з першого курсу, чотири покоління студентів південних і східних регіонів та Криму. А не повністю пройшовши, з такого середовища мало б вийти щонайменше двадцять випусків україномовних закладів дошкільної, середньої і вищої освіти. До україномовних дітей і молоді мали б додаться державні службовці та інші особи, які за своїм статусом мали володіти українською мовою. І чи з'явилися б тоді передумови для анексії Криму і розв'язання війни на Донбасі Росією під приводом захисту

російськомовного населення, якби широкий загал дітей і юнацтва та молоді вільно володів українською мовою в цих регіонах?

Цілком закономірно результати такого наступу призвели до глибоких розчарувань в українському суспільстві і зневіри народу в добросовісності та справедливості влади, яка відчужилась від нього. Український народ на тлі свого неблагополуччя, свавілля й нечесності тодішньої влади, розгулу корупції в українському суспільстві, що породило в ньому порочне коло, покладав великі сподівання на «Нашу Україну» як політичну силу, яка йшла у владу під гаслами національно-патріотичного спрямування й обіцяла навести лад у ньому, покарати бандитів, покінчити з корупцією тощо. Народ очікував, що з приходом до влади національно-патріотичних сил у суспільстві будуть запроваджені соціальна справедливість і верховенство права, покладено край корупції, створено сприятливі можливості для розвитку середнього і малого бізнесу. Багато сподівань було на те, що Україна нарешті визначиться з вектором свого цивілізаційного розвитку й руху в сторону Європи. Український народ, принаймні своєю чисельною більшістю, тоді повірив «Нашій Україні» і тим політичним силам, які об'єдналися навколо неї, а тому активно підтримав їх як під час президентських виборів, так і Помаранчевою революцією, що відбулася на захист результатів цих виборів від фальсифікації.

Як розпорядилися такою довірою і підтримкою народу «Наша Україна» і ті політичні сили, які разом з нею на хвилі Помаранчевої революції зайшли у суспільну владу, це вже стало надбанням історії, з якої тепер доводиться вилучати гіркі уроки. На превеликий жаль, прикрих розчарувань від цих політичних сил не довелося довго очікувати, починаючи з першого закордонного візиту новообраного Президента України, що в дипломатичному визначенні має символічно знаковий характер. Зазвичай першим закордонним візитом глави держави визначається пріоритетний напрям або вектор міжнародного співробітництва його країни. Тепер це теж факт, який з історії українського народу вже неможливо викреслити, але перший візит Президента України, що прийшов до влади під національно-патріотичними гаслами, відбувся в Москву, у столицю колишньої метрополії, з колоніальних лабетів яких Україна не могла вирватися три століття поспіль. Тоді у 2005 році це було прикро усвідомлювати, а нині й поготів. А після цього принизливого для справжніх українських патріотів візиту всенародні сподівання й очікування змін на краще дуже швидко почали зникати, мов міражі в пустелі. Системна корупція як була, так і залишилася. Ніяких бандитів, що розікрали всенародне майно та грошові накопичення громадян України, в тюрми не посадили. Про верховенство права залишалося лишень мріяти.

Понад це суб'єкти деяких політичних сил, які з рук народу отримали владу, продемонстрували не меншу соціально-паразитичну ненажерливість, ніж їхні попередники, у яких революція цю владу відібрала. Патріотизм багатьох таких суб'єктів обмежився возвеличенням героїчної історії українського народу у виборені своєї державної незалежності, якою вони так безвідповідально розпорядилися, та продовженням історії України до часів Трипільської культури і навіть глибше, а також колекціонуванням і реконструкцією артефактів української і трипільської культури тощо. Дехто з цих суб'єктів демонстрував радикальний патріотизм у вигляді екзальтовано агресивних маршів зі смолоскипами, возвеличуючи у такий спосіб героїчне минуле боротьби за незалежність України, від яких моторошно ставало широкому загалу громадян і картинками яких московська пропагандистська машина скористалася на повну катушку для залякування українським націоналізмом, уміло прикриваючи цим російську шовіністичну антиукраїнську політику й тоді ще мирну, але нахабно агресивну експансію.

Така захоханість у величну історію українського народу, збирання старожитностей у вигляді глечиків і свистків, облаштування та озеленення власних садиб відволікли багатьох суб'єктів влади від нагальних і болючих проблем українського суспільства, які потребували негайного розв'язання. На перевірку влада виявилася слабкою, безпорадною і безпомічною, щоб здолати ті виклики, які постали перед Україною й показала себе наяву не зовсім патріотичною. Проголошуваний на сценах і підмостках Помаранчевої революції патріотизм перемогли клептоманія й жага колекціонування, проти яких виявився безсилим світогляд лідерів цієї революції, що так безталанно скористалися історичною суспільною роллю, виконання якої випало на їх долю. У деяких з них патріотичний дух метафорично вийшов у свистки, що колекціонувались. Це суб'єктивне враження одного із сучасників, отже, очевидців цієї нашої новітньої історії. Можливо така оцінка категорична й образлива. Але як по-іншому можна оцінити той, тепер уже історичний факт, коли лише через якихось півтора роки після народної революції владну ініціативу в українському суспільстві перехоплюють проросійські антиукраїнські сили, з рук яких ця революція владу

відібрала. Це сталося влітку 2006 року, коли у Верховній Раді України п'ятого скликання була створена антикризова коаліція як наслідок міжусобиць за ключові державні посади в таборі політичних сил, приведених до влади Помаранчевою революцією, через які вони не змогли домовитись про створення власної коаліції (Про створення антикризової коаліції..., 2006). Після цього пішов спад другої хвилі національно-патріотичного підйому й розпочався наступ антиукраїнських політичних сил, які очунали після нокауту від Помаранчевої революції, перегрупувалися й отримали у кінцевому підсумку політичний реванш у 2010 році, повністю захопивши українську державу.

Але вже з 2006 року Україна почала ділитися на однопартійні регіональні вотчини. Спочатку завуальовано, а пізніше й відкрито. Крим, південні й східні регіони були віддані на відкуп Партії Регіонів та її сателітам, зокрема Комуністичній партії України, які об'єднаним фронтом потягнули свідомість знедолених ними ж у результаті накопичення свого первинного капіталу мешканців цих регіонів у радянське минуле й до Росії як берегині цінностей того минулого і в якій панувало тотальне російськомовне середовище. У цих регіонах практично було заблоковано поширення української мови під прикриттям утвердження так званої російсько-української двомовності. Пропагандистськими картинками, на кшталт виривання радикальними націонал-патріотами червоних прапорів з рук бабусь, яких навмисно для створення таких картинок прокомуністичні сили виводили для покладання квітів до пам'ятників радянських воїнів чи на демонстрації в дні колишніх радянських свят, кремлівській пропаганді надзвичайно швидко вдалося реанімувати позабутий образ Степана Бандери як найзаклятішого ворога Радянського Союзу. Для того щоб радикалізувати неприйняття мешканцями Криму, Донбасу та інших російськомовних регіонів української мови як державної, її там стали називати бандерівською. Оскільки С. Бандера – ворог радянського режиму влади, то й мова народу, за свободу якого він воював, теж мала сприйматись як ворожа. Таке брутално примітивне пропагандистське кліше, вбивче для української мови, почало працювати у свідомості, яка ностальгувала за радянським минулим. Причому значно раніше того, як регіонали взяли державу під свій повний контроль і відкрито стали радикалізувати українське суспільство своїми «антифашистськими маршами» і стращати російськомовних громадян «неофашизмом» українських радикальних націоналістів (Перепада, 2013).

170

Про те, що таке кліше почало працювати у свідомості мешканців Донбасу, автор вочевидь переконався буквально через рік після створення тієї сумнозвісної антикризової коаліції під час відвідин рідного села в Новоазовському районі, яке розташоване за десять кілометрів від тепер уже трагічно відомого Широкіного вглиб нинішньої окупованої Росією української території. Тоді в 2007 році під час зустрічі з колишніми своїми однокласниками, один з них на українському суржику ні з того ні з сього з нотками агресії присікся до мене: «А што ето ти з намі гаваріш на бєндєровськой мове?». Ось такої політичній пропаганді партії олігархів і партії комуністів, які злигалися в антиукраїнському наступі, піддалася тоді свідомість мого однокласника, який назвав нашу рідну мову, якою ми з ним розмовляли в школі, бандерівською. За таким визначенням у його свідомості українська мова вважалася чужою. А яка ж тоді не чужа українцям мова? Невже російська? Промайнули тоді у моїй свідомості такі питання. «У радянській комуністичній ідеологічній риториці «бандерівець» і «бандерівщина» означали ворога й вороже радянському народу. Але коли ми навчалися з моїм однокласником у восьмирічці й від активного бандерівського націоналістичного руху як терористичного спротиву радянському режимові й визвольного руху України нас віддаляло трохи більше десяти років, а не майже шістдесят, як то було під час згадуваної зустрічі, ніхто – ні він, ні затяті комуністичні ідеологи з Москви не додумались називати українську мову бандерівською, що означало б ворожою Радянському Союзу. А на сімнадцятому році державної незалежності України в Україні, в українському селі, етнічний українець українську мову, яка є державною мовою України, його Держави, а не племені мумбо-юмбо, називає ворожою» (Рябченко, 2011а, с. 130-131).

Цей епізод спонукав автора спочатку до розмірковувань про роль мови в мисленні та свідомості людини і визначенні нею своєї національної ідентичності, а також про значення мови українського народу в творенні й утвердженні ним власної державності на своїх історичних землях, якої він протягом багатьох століть, окрім коротких періодів, не мав. Логіка розмірковувань вивела на цілком очевидний і зовсім невтішний висновок щодо подальшої історичної долі українського народу. Концептуальна сутність цього висновку полягала в тому, що деукраїнізація соціального простору України шляхом русифікації веде в українське нікуди, з якого постає російське куди неоімперського стибу. Усвідомлення трагічних наслідків

для української державності від русифікації змусило автора до поглибленого системного аналізу цієї проблеми. У результаті родилася книжка «Мова як засіб творення соціальної дійсності» світоглядно-просвітницького призначення, яку автор присвятив 20-й річниці Незалежності України. Ця книжка адресувалася першочергово народним депутатам та іншим політикам України, які за своїм статусом і суспільною роллю мають визначально сприяти утвердженню, поширенню й розвитку української мови на її території. І ця книжка по два-три екземпляри була роздана в кожен комітет Верховної Ради України у 2011 році.

Зокрема, в цій книжці на підставі розлогого аналізу загроз від інтервенції гуманітарної сфери України з боку Росії було зроблено застереження українським політикам: «У підсумку цих рахунків не на користь України є всі підстави стверджувати, що наша держава не має значущого впливу на Росію, навіть у захисті від асиміляції національної ідентичності мільйонів українців, які там проживають. У той же час Росія нарощує потужну експансію України, без перебільшень здійснює її окупацію мирним шляхом. Зокрема, є очевидна російська окупація гуманітарної сфери України, інтервенція якої шалено нарощується. А як по-іншому можна кваліфікувати те, що релігійна й національна свідомість мільйонів громадян України знаходиться під безпосереднім впливом Росії через церкви, мову, літературу, газети, журнали, радіо, телебачення й т. д. Якщо сучасні українські політики цього не розуміють і не лякаються такої інтервенції, це означає, що вони демонструють свою некомпетентність. А якщо розуміють і мовчать, бо бояться втратити своє політичне місце чи опановану суспільну нішу, значить, пасивно здають інтереси України. Коли ж активно сприяють цій експансії, відкривають для того навстіж двері соціального простору України, бо добре розуміють, чим це має закінчитись, тоді такі політики відверто, можливо навіть із викликом, публічно, що називається на очах українського народу його зраджують» (Рябченко, 2011а, с. 129).

А далі були зроблені актуальні, що з трагічною очевидністю підтвердилось у 2014 році, поради тодішнім діючим політикам України: «Що ж робити нашим політикам? Рекомендації прості. По-перше, не лінуватись підвищувати рівень власної компетентності, у першу чергу світоглядної. По-друге, не мовчати й не боятись зайняти належну, як це годиться для громадянина України, позицію. По-третє, не зраджувати український народ, бо де ще знайдеться такий покірний і терплячий. Коли ж не виявиться спроможності на перше, друге й третє, тоді доведеться розпрощатись з політикою й налаштуватись лизати халяви тих чобіт, які деякі одержимі імперським експансіонізмом московські політики збираються помити в Індійському океані. Чи дійдуть ті чоботи до берегів Індійського океану, ще питання. Можуть зітертись підосви. А от по українській землі вони можуть добряче потоптатися. Можуть у цій землі й застрянути. Халяви не стираються. Тому завжди буде те, що потрібно лизати. Ця публікація спрямована на те, щоб допомогти світоглядно прозріти нашим політикам й убезпечити їх від такого принизливого пограння їхньої гідності. Перш за все людської, а потім уже громадянської й політичної» (Рябченко, 2011а, с. 129-130). На превеликий жаль, зроблені тоді застереження й поради українським політикам справдилися через три роки кривавою соціальною дійсністю. Російські мілітаристсько-експансіоністські чоботи прийшли на українську землю й застряли в ній. Те, що антиукраїнській владі не вдалося повернути Україну в неоімперське лоно Росії і те, що вона не пішла війною на всю територію України, є виключно історичною заслугою українського народу. Наразі, попри тодішню ескалацію ціннісного розколу і мовного протистояння серед населення України, спрацював інстинкт національного самозбереження народу.

Третя хвиля національно-патріотичного підйому й консолідації українського суспільства ознаменована Революцією гідності й захистом територіальної цілісності України від воєнної експансії Росії. Антиукраїнські сили, що захопили українську державу в 2010 році й використовували її як свою власність, збурили на протистояння український народ не лишень своїм курсом на інтеграцію з Росією, а й брутальним погранням людської гідності у здійсненні своєї влади. Під час Революції гідності народ у черговий раз консолідувався навколо проукраїнських політичних сил під національно-патріотичними гаслами та ідеєю євроінтеграції. Історичний парадокс цієї консолідації як своєрідне дежавю полягав у тому, що на авансцені другої народної революції з'явилися політичні особи, які не змогли поділити між собою ключові державні посади після Помаранчевої революції і створили цим можливість для утворення антикризової коаліції проросійських політичних сил, що перехопили тоді владну ініціативу в українському суспільстві. Завдяки українському народові на третій хвилі національно-патріотичного підйому ці особи знову повернулися в державну владу України й отримали від нього неймовірний карт-бланш для спокутування допущеного перед ним історичного гріха у вигляді високого вотуму довіри. Як

розпорядилися цією довірою політичні сили, що зайшли в українську владу під національно-патріотичними гаслами у 2014 році, засвідчили президентські й парламентські вибори 2019 року тотальною зневірою в них українського народу. А було цілих п'ять років реальної влади, більш ніж достатнього терміну для того, щоб продемонструвати справжній патріотизм реальним служінням цьому народові й закріпитися в його державній владі. Не судилося. Державницький світогляд перемогла клептоманія. Те, що український народ катапультивав з державної влади політичні сили, які не виправдали його довір'я, є цілком логічним результатом. Але проблема в тому, що ці сили такою зневірою в них дискредитували національно-патріотичні гасла та ідею євроінтеграції, якими вони прикривалися, заходячи в українську владу й перебуваючи в ній.

Таке політичне фіаско активізувало п'яту колону проросійських політичних сил. Знову пішов наступ на українську мову й посилилася боротьба за захист російської мови, який у 2014 році послуговував формальним приводом Росії для анексії Криму й розв'язання війни на Донбасі. Адже загальновідома теза «Росія закінчується там, де закінчується російська мова» є не метафорою, що возвеличує домінуючий статус російської мови, а дієвим девізом реального експансіонізму Росії неоімперського штибу. Хоча для такого захисту на території України геть немає жодних підстав, оскільки у мовному питанні між Росією й Україною відсутній паритет. Безумовно, не на користь української мови.

Наголос на відсутності такого паритету, отже й підстав для звинувачення України в утискуванні російської мови, автором зроблено ще у 2011 році: «Поділяю біль і стурбованість свого видатного земляка, якого можна вважати совістю української нації, Івана Дзюби щодо долі української мови в рідному для мене Донбасі, який тотально зрусифіковано, де українська мова набула статус меншинної для більшості етнічних українців, що там проживають. Тоді як у Росії немає україномовних ні дитячих садочків, ні шкіл, ні вищих навчальних закладів, ні театрів, ні газет, ні церков. Начебто там не проживає жодного етнічного українця. Але ж у Росії проживає українців не менше, аніж росіян в Україні. То де ж той паритет, без якого неможливо вибудувувати справедливі відносини між народами? За відсутності такого паритету зникають будь-які підстави для звинувачення України в утискуванні російської мови на її теренах. Для того щоб такі підстави з'явилися, Росії потрібно створити на своїй території відповідну кількість україномовних дитячих садочків, шкіл, вищих навчальних закладів, театрів, газет, книговидач, бібліотек, церков, телевізійних і радіопрограм та інших україномовних осередків і забезпечити належне їхнє функціонування. Інакше українці, що проживають на території Росії, будуть продовжувати знаходитись в дискримінаційних умовах у порівнянні з росіянами, які проживають в Україні. Доки не буде досягнуто такого паритету, доти й немає підстав ставити на порядок денний суспільства обговорення питання про державну двомовність в Україні, оскільки такої двомовності немає в Росії. Там про російсько-українську державну двомовність не збираються навіть думати, а не те що говорити. І російськомовним громадянам України, незалежно від їхньої національності, перш ніж ставити питання про надання російській мові статусу другої державної мови, спочатку необхідно оволодіти і користуватись українською мовою хоча б на такому рівні й у таких обсягах, як володіють і користуються російською мовою українці в Росії. За умови, коли ми визнаємо нашу Державу незалежною, така позиція цілком правомірна. Українська нація має не менше прав на самовизначення й збереження своєї ідентичності, аніж російська. Але, на відміну від російської нації, яка не обтяжена двомовністю й підпорядкованістю російської мови іншим мовам, а також загрозою від поглинання іншими мовами, українцям у цьому сенсі значно тяжче. Їм доводиться постійно відстоювати рідну мову від експансії та асиміляції чужими мовами. Таке відстоювання у нерівній боротьбі триває століттями» (Рябченко, 2011а, с. 17-18).

Росія здійснює свій експансіонізм, керуючись шовіністичною ідеологією. Шовінізм – це те, що виходить з берегів націоналізму, а Україні чужого не треба, їй би своє вберегти. «До російських шовіністів у цьому контексті автор відносить тих, хто незалежно від своєї національної і расової приналежності, сповідує філософію російської експансії, що передбачає підпорядкування, підлеглість, нерівноправність, другорядність та меншовартість писемності, мови, літератури, культурної та етнічної самобутності інших, крім російської, національностей, а також призводить їх до поглинання російською політичною нацією і втрати своєї національної ідентичності. Автор відмежовує від шовінізму різних мастей, а не лише російського, націоналізм як цілком нормальну природну властивість будь-якої національності, у тому числі й російської, що полягає в прагненні вберегти своє, суто національне й самобутне від розчинення в чужому, від утискування з боку чужого, від поглинання іншими національностями. У розумінні автора

націоналізм дбає за своє й не претендує на чуже. Коли націоналізм починає посягати на чуже, він перероджується в шовінізм» (Рябченко, 2011а, с. 68-69).

Щоб переконатися у тому, що український націоналізм – суцільна толерантність на тлі бруталного й агресивного російського шовінізму, достатньо порівняти ставлення до російськомовних громадян в Україні з агресивною нетерпимістю до української мови на окупованих Росією територіях Криму й Донбасу. При цьому не беремо до уваги російськомовний Київ, у якому переважно звучить російська мова, навіть в учнівському і студентському середовищі в позаурочний і позааудиторний час. Наприклад, у Львові, який кремлівська пропаганда репрезентує як осередок радикального українського націоналізму, не переслідують і не піддають фізичним тортурам російськомовних громадян. В українських школах учні можуть вільно спілкуватися між собою російською мовою. На тлі такої толерантності неможливо уявити щось подібне у Криму чи в окупованому Донбасі. Ми достеменно знаємо, що українська мова в тому вкрай агресивному російськомовному середовищі неминуче може спровокувати як мінімум булінг, а як максимум – фізичні тортури і навіть смерть для тієї особи, яка забажає спілкуватися українською мовою. Зі зробленого порівняння стає цілком очевидним, що російський шовінізм за своєю сутністю ближче до ідеології фашизму, аніж український націоналізм. «Фашизм (італ. *fascismo*, від італ. *fascio* – «зв'язка», «об'єднання») – різновид політичного режиму, а також радикальна авторитарна імперіалістична політична ідеологія, характерними ознаками якої є сильний культ особи, мілітаризм, тоталітаризм, імперіалізм та ідея єднання та мобілізації нації та держави проти ворогів, ідея постійної війни й панування» (Фашизм, нд). Саме такі ознаки спостерігаються в Росії, зокрема в її шовіністичній ідеології та офіційній державній політиці. Тоді як націоналізм можна споріднити з фашизмом лише за спільним коренем першого слова словосполучення «націонал-соціалізм», тобто за назвою ідеології німецького фашизму, але не за його сутністю.

Відсутність паритету в мовному питанні між Росією та Україною, а також спорідненість російського шовінізму з ідеологією фашизму – це ті козирні карти, якими можна і треба закривати рота будь-яким захисникам російської мови на території України. Понад це, є ще й третя у цьому сенсі козирна карта, яку дала Україні Росія своєю окупацією Криму і війною на Донбасі, здійснених нею під приводом захисту російськомовного населення. Логіка такого віроломного захисту (Головченко, 2017) змушує Україну до прискореної українізації своїх громадян заради забезпечення від подальшої воєнної експансії своєї території Росією, оскільки та не шанує толерантне ставлення до російської мови на теренах України. Чим вужче російськомовне середовище, тим менше буде підстав у Росії для такої експансії. Адже проєкт «Новороссія» був зорієнтований саме на російськомовні, а не на переважно україномовні регіони України. З такої логіки постає висновок, який полягає в тому, що українське відродження й українська мова є базовими чинниками в збереженні української державності й захисті її від російської експансії та асиміляції українського народу російськомовним середовищем.

Але цих чинників недостатньо для консолідації українського суспільства в захисті від неоколоніального поневолення Росією. За будь-яких обставин консолідуючим началом народу є його сильна державність. А сильною вона може бути лишень за умови високої довіри народу до чинної влади як запоруки її відповідної підтримки з боку народу. Зроблений у цій публікації аналіз української соціальної дійсності в умовах державної незалежності України унаочнив, що така довіра до влади та її підтримка з боку народу стане можливою, коли вона не буде від нього відчувуватися. Розглянуті вище хвилі проукраїнського підйому та їх спади в результаті зневіри в політичних силах, які заходили в суспільну владу під національно-патріотичними гаслами, підтвердили загрозливу тенденцію для української державності. Концептуальна сутність цієї тенденції полягає в тому, що з кожним таким спадом проукраїнського підйому проросійський наступ на незалежність України посилюється. За такої тенденції в умовах сучасної геополітичної ситуації чинна влада не повинна втрачати довіру з боку українського народу. У разі тотальної зневіри до влади опозиційні сили не повинні провокувати громадян до протестів вулично-майданного характеру. Владу треба брати у свої руки виключно легітимним шляхом, який не послаблює українську державність. А це демократичні вибори, правомірність яких не повинна піддаватися ніяким сумнівам і спекуляціям щодо легітимності української влади. Під реальною загрозою для України з боку Росії чергова народна революція може бути останньою в умовах державної незалежності України. Ліміт народних революцій вичерпано. На часі в Україні світоглядна революція.

Про актуальність такої революції автор писав ще у грудні 2014 році: «Після нинішньої революції на майданах і вулицях, яка увійшла в історію українського народу під назвою «Революція гідності», потрібно, щоб відбулася світоглядна революція. Необхідність такої революції нагальна. Досвід революції 2004 року показав, що можновладці, які тоді з рук народу отримали державну владу, зрадили його так брутально й цинічно тому, що не виявили громадянської й політичної волі піднятися над меркантильністю ховрашиного світогляду й залишились у полоні окопно-пакувальної свідомості й продовжили нищівно трощити урожай суспільної ниви на корені та розтягувати його в свої нори й персональні окопи, відгородившись від народу високими мурами. Такою зрадою тодішні політики, які рядилися в одержі моралі й добра, щоб заволодіти суспільною владою, не лише згубили довіру народу до влади, а й украли віру в мораль і добро та справедливість. Це неспокутний гріх як перед Богом, так і перед людьми.

У чому ж полягає сутність світоглядної революції? Виходимо зі смислу, який позначає слово «революція», й визначаємо, що світоглядна революція — це кардинальна зміна цінностей, які лежать в основі світогляду людини і якими вона керується в баченні, сприйнятті, розумінні й ставленні до навколишнього світу. Суспільна влада є невід'ємною складовою цього світу. Той, хто розглядає й використовує суспільну владу як засіб панівного вивищення над іншими співгромадянами та особистого збагачення, керується цінностями, що не відповідають ні соціальному статусу суб'єкта влади, ні суспільній ролі, яку він має виконувати за своїм призначенням. Таку ціннісну невідповідність владного суб'єкта займаному статусу логічно кваліфікувати як його світоглядну некомпетентність, що зводить нанівець будь-яку професійну компетентність» (Рябченко, 2014).

Гласом волаючого в пустелі залишились поради автора, зроблені в 2014 році суб'єктам, які прийшли в українську владу на хвилях другої народної революції: «Після революції Гідності вже минуло дев'ять місяців. Усі ключові посади в українській владі обійняли представники тих політичних сил, яких до влади привела ця революція, оскільки вони себе найбільше позиціонували виразниками інтересів знедолених і скривджених народних мас і борцями з системною корупцією, яку вибудувала попередня злочинна влада. Зрозуміло, що системну корупцію за такий термін неможливо викоринити. Але зовсім новітня проблема полягає в тому, що ті, хто прийшов у владу на хвилі народної революції, не продемонстрували реальних системних дій і намірів у подоланні цього суспільного зла. А це дуже небезпечний симптом, за яким проглядається втрата довіри до нової української влади з боку народу. В умовах війни це може мати згубні наслідки для всього суспільства. Тому ті, хто ініціює люстрацію, мають усвідомлювати, що розпочинати змінювати світ на краще потрібно не з когось, а з себе. Ініціатива люстрації — це не показник безгрішності її ініціатора й тим паче не індульгенція за допущені ним гріхи. А тих, хто не хоче міняти свого світогляду й прагне урвати побільше для себе шляхом подальшого пограбування й гноблення українського народу та накивати п'ятами з України, варто застерегти від такої цинічної легковажності. Й ось чому. Дехто вже дременув із багатьма награваними мільйонами, чи навіть мільярдами, з України. Ну й що із цього вийшло? На батьківщині був поважною суспільною особою, а там перевівся на біологічну машину споживання, травлення та утилізації продуктів харчування. Нехай ці харчі найліпші та й відхоже місце зроблене із чистого золота, але ж на результат це не впливає. Тож чи варто заради багатства зраджувати Батьківщину й прирікати себе на такий результат? Отже, все ж таки краще як для можновладців, так і для всіх інших громадян України революція в головах, аніж чергова революція на майданах і вулицях» (Рябченко, 2014).

Україна у 2019 році за Індексом сприйняття корупції повернулася на рівень 2017 року і посідала 126 місце зі 180 країн світу, опинившись позаду усіх європейських країн: «З початку 2017-го в Україні фактично відбувалося згорання процесу реформ і боротьби з корупцією. Влада дедалі активніше намагалася обмежити незалежність антикорупційних органів, затягувала запуск Вищого антикорупційного суду, створювала штучні законодавчі обмеження. Що говорити про політичну заангажованість НАЗК, провальну судову реформу та загалом відсутність реформ в органах правопорядку. Влада не тільки неохоче дослухалась до порад громадянського суспільства та міжнародних партнерів, а подекуди й активно протидіяла їм. Останні пару років влада проігнорувала більшість рекомендацій, а деякі з них були критично важливими для країни» (Аналіз результатів Індексу сприйняття корупції – 2019, нд).

Як бачимо, за шість років після Революції гідності актуальність світоглядної революції в українському суспільстві не відпала, а навпаки, лишень загострилася. Наразі для України світоглядна революція полягає в перемозі, отже, домінуванні громадянсько-державницького світогляду над

соціально-паразитичним. Індикатором того, що така революція відбулася в українському суспільстві, має стати запровадження в ньому добродесного кола, завдяки якому сформується цивілізоване конкурентне середовище і включаться механізми здорової соціальної селекції, які заблокують протекціонізм некомпетентності, що під корінь рубає конкурентоспроможність України та її закладів вищої освіти. Оскільки такого індикатора на теренах України не спостерігається, змушені констатувати брак світоглядної компетентності в суб'єктах влади, які змогли б забезпечити домінування громадянсько-державницького світогляду і від яких першочергово залежить розірвання порочного кола. Брак світоглядно компетентних суб'єктів у структурах української влади є наслідком культивування в суспільстві протекціонізму некомпетентності. В українському суспільстві достатньо добродесних світоглядно й професійно компетентних громадян, яким до снаги керуватися державницьким світоглядом, але вони не затребувані в порочному колі контрольованої олігархами влади. А коли такі компетентні громадяни потрапляють у структури влади, то вони залишаються в меншості. Їхнього добродесного державницького прояву бракує, щоб зламати порочну систему суспільних відносин та цим самим здолати корупцію як найнебезпечніший різновид соціального паразитування, що блокує продуктивний розвиток суспільства і позбавляє його цивілізованого майбутнього.

З огляду на непорушність порочного кола в Україні навіть в ситуації реальної загрози з боку Росії, не залишається сподівань на пробудження совісті і громадянської свідомості в тих суб'єктах, які забезпечують цю непорушність, оскільки таке коло їм вигідне. Світовий досвід розбудови демократій засвідчує, що розірвати порочне коло можна під тиском громадянського суспільства. На жаль, в Україні воно ще не настільки потужне, щоб змусити владу і тих, хто її контролює, кардинально змінити систему суспільних відносин на користь народу. Це справа часу і волі самих громадян України, їхньої активної і принципової позиції в адекватній оцінці суб'єктів, які визначально впливають на творення цієї дійсності. А це першочергово суб'єкти влади і політичні сили, що беруть цю владу у свої руки. Адекватність принципової громадянської позиції залежить від світоглядної орієнтації і здатності особи, яка її проявляє, критично мислити. З цим у нашому суспільстві кепські справи. А як по-іншому можна оцінити політичне довгожителство осіб, які спростували афоризм «Кому вдалося раз збрехати, Тому вже віри більше не ймуть» (Левко Боровиковський, нд). В українському суспільстві багато громадян підтримують на виборах своїм голосом політиків, для яких брехня стала професійною справою. Вони навчилися мовити брехню щиріше й переконливіше, ніж правду. Тому те, що таким політичним довгожителю вдається десятиліттями поспіль дурити український народ, точніше свій електорат, є свідченням браку здатності в українських громадян до критичної оцінки таких політиків. У суспільстві з реальною демократією вони б мали давно уже зійти у політичне небуття. Українське суспільство має демократично визріти.

175

Звідси постає потреба у формуванні критичного мислення в учнівської і студентської молоді. Таке мислення можна сформувані лишень неприхованою правдою про українську соціальну дійсність. І аж ніяк не брехнею та подвійними моральними стандартами. У юнацтва і молоді загострені почуття справедливості, порядності й чесності. Тому в їхню свідомість легше прищепити відразу до соціального паразитування й нечесної конкуренції та суспільної несправедливості. За юнацтвом і молоддю майбутнє України. Підростає і молоде покоління мають право знати, в якій деформованій соціальній дійсності вони живуть, й усвідомлювати, що реально треба зробити у своїй країні, щоб не шукати кращої долі за її межами після навчання в школі чи в закладі вищої освіти. Добродесних, з почуттям соціальної відповідальності і сформованою громадянськістю випускників шкіл та ЗВО можна виховати лишень в демократичних і добродесних осередках соціального середовища. Цим актуалізується сучасна місія українських шкіл і закладів вищої освіти, що полягає в прискореному плеканні справжньої національної еліти, інтегральним критерієм якої є володіння громадянсько-державницьким світоглядом.

У цьому контексті доречна цитата, яка рефреном проходить у публікаціях автора: «Справжній, а не віртуальний вищий навчальний заклад своїм соціокультурним потенціалом цілком спроможний запропонувати студентам спрямованість на добро, створити умови, аби вони не через повчання та менторські настанови, а своїм світовідчуттям, світосприйняттям, світорозумінням і світобаченням за роки навчання в такому альтернативному до негативних реалій суспільства середовищі змогли відчуті себе людьми. І через власні самовизначення та вибір дійти до усвідомлення в цьому відчутті найвищої цінності, яка слугувала б їм мірилом і дороговказом у проектуванні та здійсненні життя» (Рябченко, 2015а, с. 587). Спрямованість широкого загалу студентів на добро, чесність, порядність, справедливість неможливо

сформувати у нечесному соціальному середовищі. Брак доброчесності в соціальному середовищі закладу вищої освіти неможливо компенсувати моральними настановами або так званім виховальним навчанням і всілякими позаурочними виховними заходами, якими зазвичай у нас позначається виховна робота зі студентами.

Нині в системі вітчизняної вищої освіти загострено увагу на подоланні проблеми академічної нечесності, у фокусі якої знаходиться плагіат. Є підстави вважати толерантність до плагіату різновидом протекціонізму некомпетентності за умовчанням. Тому розгорнуту кампанію з блокування цього негативного явища в науковому й освітньому середовищі слід вітати й робити її результативною. Але однією лише відсутністю плагіату не забезпечиться доброчесність соціального середовища в цілому, якщо в ньому буде допускатися чи взагалі культивуватися нечесність в інших відносинах і видах діяльності, зокрема в освітньому процесі.

Проблему плагіату легше здолати, ніж нечесність в освітньому процесі, яка зумовлюється попитом на номінальну вищу освіту в сучасному українському суспільстві й освітніми послугами, що задовольняють цей попит. Це пояснюється, по-перше, тим, що запобігання до плагіату робиться індивідуально, а попит на номінальну вищу освіту та його задоволення здійснюється колективно чи корпоративно. По-друге, плагіат не є проблемою для доброчесних науковців, викладачів і здобувачів вищої освіти, оскільки незапобігання до нього є справою їхньої совісті, честі й порядності, а не загрози зовнішнього контролю і відповідних санкцій. Тоді як у подоланні корпоративної нечесності в освітньому процесі особи, які не запобігають до плагіату за власним моральним вибором, можуть виявитися безсилими. Понад це доброчесні у своїх публікаціях викладачі, які задіяні в освітньому процесі, що системно культивує протекціонізм некомпетентності, стають вільними чи невольними, активними чи пасивними співучасниками такої корпоративної академічної нечесності. У цьому сенсі можуть складатися такі ситуації для доброчесних і принципових викладачів, коли вони змушені покинути такий освітній процес щоб залишитися в злагоді з власною совістю. Позбавлення можливостей викладача справедливо оцінювати результати навчання студентів – це не що інше, як обмеження його академічної свободи. А це базова засада, без якої вища освіта як інституція перестає виконувати свою суспільну місію. Несправедливе оцінювання результатів навчання прищеплює студентам схильність до нечесної конкуренції та соціального паразитизму.

Серед здобувачів вищої освіти до співучасників зазначеної академічної нечесності безумовно належать особи, які в отриманні незаслужених оцінок запобігають до відвертого протекціонізму або прихованого академічного шахрайства шляхом фальсифікації результатів свого навчання, у т. ч. плагіату. В освітньому процесі, що допускає корпоративну академічну нечесність, залишатись у злагоді з власною совістю найбільше шансів у студентів, які не фальсифікують результати свого навчання. Але вони вимушено стають свідками прояву академічної нечесності іншими учасниками освітнього процесу протягом навчання в такому соціальному середовищі. Ще можна якимось чином сподіватись на те, що в сумлінних студентів відразу до нечесної конкуренції й соціального паразитизму може прищепитися через споглядання негативних прикладів і переживання несправедливості. Адже про яку чесну конкуренцію і справедливість може йти мова, коли сумлінний студент заробляє позитивні оцінки власним розумом і своєю працею, а інший – завдяки протекціонізму та академічному шахрайству. Звідси постає актуальне для успішного цивілізаційного розвитку України питання: «Хто з випускників ЗВО буде більше схильний до доброчесності у суспільному житті і проявах принципової громадянської позиції, демонструючи при цьому державницький світогляд, – той, хто здобув вищу освіту власним розумом і своєю працею, чи той, хто отримав диплом, що номінально засвідчує вищу освіту, нечесним шляхом завдяки протекціонізму некомпетентності?» Питання наскільки актуальне, настільки й риторичне.

Можливості дотримання доброчесності в освітньому процесі першочергово залежать від якості контингенту студентів та їхньої вмотивованості до здобуття конкурентоспроможної компетентності і професіоналізму науково-педагогічних працівників та їхньої справедливої вимогливості до результатів навчання здобувачів вищої освіти. Які можливості у цьому сенсі має конкретний заклад вищої освіти, достеменно знають суб'єкти його діяльності. Для орієнтації на певні критерії такої самооцінки автор пропонує до розгляду три варіанти моделей діяльності вітчизняних ЗВО в умовах демографічної кризи та

гіпертрофованого ринку освітніх послуг, ліцензований обсяг прийому якого перевищує кількість випускників українських шкіл. Всі інші моделі знаходяться між трьома, що пропонуються.

«Найгіршу модель діяльності репрезентують ті заклади вищої освіти, які нездатні сформувати якісний контингент студентів і заробляють виключно на легітимізованій видачі дипломів про вищу освіту, зберігаючи в нечесні академічні способи максимально можливу для них чисельність студентів. Для керівництва ЗВО, яке дотримується такої моделі діяльності, демократизація соціального середовища їхнього закладу і прояви академічних свобод у ньому з боку викладачів і студентів не вигідні. А вигідні в такому середовищі культивування конформізму, подвійних моральних стандартів та академічної нечесності. За такої моделі будь-які нормативні документи з доброчесності та врядування приречені на «мертворождення». Скільки б їх не було створено і якої б найвищої досконалості вони не були, вони не запрацюють у такому соціальному середовищі.

Посередня модель демонструється тими ЗВО, які маючи достатньо якісний академічний персонал, перш за все науково-педагогічних працівників і необхідну матеріально-технічну базу, залучають на навчання значну чисельність конкурентоспроможних студентів, але поряд з цим на умовах контракту за мінімальними вимогами до рівня знань підбирають усіх бажаних стати номінальними студентами та отримати легітимний диплом про вищу освіту. Конкурентоспроможні студенти як здобувачі вищої освіти підтримують успішний імідж закладу своїми досягненнями у навчанні, предметних олімпіадах та науковій роботі, мобільністю у зарубіжних університетах тощо. А інша категорія осіб як отримувачів дипломів, заповнюючи студентські місця в межах ліцензованих обсягів прийому, дає можливість певною мірою зберегти штатну чисельність академічного персоналу ЗВО. Така модель надання освітніх послуг, напевно, виправдовується з позицій тактики виживання в умовах жорсткої конкуренції за абітурієнтів, що зумовлена зазначеною диспропорцією між попитом і пропозицією у сфері вищої освіти. Але ця модель не знімає проблеми культивування в соціальному середовищі ЗВО, який її застосовує, конформізму, подвійних моральних стандартів та академічної нечесності. Адже вмотивовані до здобуття конкурентоспроможної на цивілізованих ринках праці компетентності й зовсім не вмотивовані чи взагалі нездатні отримати мінімальні знання студенти перебувають в одному соціальному середовищі, навчаються в одних академічних групах і потоках.

177

Занижені вимоги до результатів навчання номінальних студентів не мотивують до напруженої навчальної роботи сильних студентів, які здатні до набуття конкурентоспроможної компетентності. А виставлення однакових оцінок тим студентам, які навчаються, і тим особам, які не навчаються, а лишень номінально числяться у списках студентів, певною мірою деморалізує студентське середовище. І не тільки його, а й соціальне середовище факультету або і ЗВО в цілому. Адже у такій легітимізованій фальсифікації вищої освіти за мовчазною згодою задіяні всі основні суб'єкти освітньої діяльності – адміністрація, науково-педагогічні працівники та студенти. Тому в таких моделях діяльності ЗВО, які спонукають до культивування в соціальному середовищі подвійних моральних стандартів, запровадження механізмів демократизації набуватиме номінального характеру. Це коли необхідні демократичні механізми формально є, а реальної демократії в соціальному середовищі немає. Не знаходиться достатньо підстав сподіватись на доброчесне соціальне середовище у таких посередніх ЗВО.

Тож найсприятливішою для демократизації соціального середовища й утвердження в ньому академічної доброчесності, відповідно до нормативних документів чи без них неформально, може бути лише така модель діяльності ЗВО, управління якою забезпечує формування якісного академічного персоналу й контингенту студентів та орієнтується на створення умов для максимально можливого розвитку особистісного потенціалу всіх суб'єктів цієї діяльності. А такі умови стають можливими лишень у демократичному соціальному середовищі. Така модель діяльності формує позитивну репутацію закладу вищої освіти.

За запропонованими нами критеріями цих трьох моделей кожен вітчизняний заклад вищої освіти шляхом критичної самооцінки може визначити своє місце в рейтингу. Той ЗВО, який за своїми показниками й устремліннями у своїй діяльності тяжіє до найсприятливішої моделі для демократизації й утвердження доброчесності у своєму соціальному середовищі, може реально претендувати і на високий рейтинг і на успішну євроінтеграцію, отже, на міжнародне визнання своїх дипломів. Той же ЗВО, який керується тактикою виживання або взагалі тяжіє до найменш сприятливої моделі, не може претендувати ні на перше, ні на друге й тим паче, ні на третє. Причому таку самооцінку здатні зробити не лише

керівники ЗВО, а усі суб'єкти його діяльності, які перебувають в його соціальному середовищі хоча б з рік, а то й менше.

А скільки в Україні ЗВО за визначеними моделями тяжіють донизу, знаходяться посередині, а скільки відповідають найсприятливішій моделі для сповідування в їхньому соціальному середовищі добросочесності і запровадження механізмів ефективного врядування – це завдання для моніторингу зовнішніми стейкхолдерами, зокрема МОН і НАЗЯВО України, асоціаціями роботодавців, громадськими організаціями та ін.» (Рябченко, 2019а, с.28-29).

Таким чином, зроблене в цій публікації висвітлення системних причин низької якості вітчизняної вищої освіти та критичний аналіз діяльності українських ЗВО крізь теоретичну матрицю розглянутих моделей унаочнюють, що здолати протекціонізм некомпетентності одними лише внутрішньоінституційними реформами вищої освіти неможливо, оскільки приводні ремені його механізму або першопричини знаходяться в системі суспільних відносин. Це підтверджується попереднім, з року офіційного включення України в Болонський процес, п'ятнадцятирічним реформуванням вітчизняної вищої освіти. Обсяг реформ нормативно-правового характеру, які за формальними критеріями адаптують систему української вищої освіти до вимог Європейського простору вищої освіти, проведений колосальний, а на тлі цього підвищення якості освіти, яка б відповідала цим вимогам, не спостерігається. При цьому маємо на увазі широкий загаль студентів, а не кращих з них, досягненнями яких зазвичай формується позитивний імідж ЗВО, у яких вони навчаються.

Проблему протекціонізму некомпетентності неможливо здолати в предметному полі педагогіки, оскільки вона виходить далеко за його межі. Цю обмеженість автор акцентував ще у 2011 році: «Зацикленість у межах чи рамках педагогіки не дає змоги системно підійти як до дослідження всього комплексу проблем вищої освіти, так і тим паче до їхнього практичного розв'язання. Як педагогіку не можуть підмінити інші науки, так і педагогіка не може дати адекватних відповідей та рішень на питання й проблеми, які знаходяться за межами її предметного поля. Але доти педагогіка декларує готовність давати відповіді на будь-які виклики, що постають в освітньому просторі, зокрема вищої школи, у суспільстві будуть жити ілюзії щодо педагогіки як панацеї від усіх суспільних проблем і негараздів. На підставі таких ілюзій у суспільній свідомості формується відповідальність, яка покладається на педагогіку й педагогів, не лише за знання й уміння, якими мають володіти громадяни соціуму, а й за їхню вихованість, моральність, патріотизм, загальнолюдські цінності, що ті повинні сповідувати, і т. ін. Тим, хто має вирішальний вплив на об'єктивацію соціальної дійсності, яка своїми антивиховними відносинами й середовищем може зводити нанівець усі зусилля як теоретиків, так і практиків педагогіки від дошкільного рівня до вищої школи, вигідно підтримувати в суспільній свідомості такі ілюзії та соціальні очікування. Адже так можна перекласти на «стрілочників» власну провину перед народом, суспільством, окремим колективом чи соціальним середовищем, на які розповсюджується їхній негативний, антипедагогічний вплив. На нашу думку, педагогіка стала заручницею власних амбіцій як у теорії, так і в суспільній практиці» (Рябченко, 2011b, с. 34-35).

Те, що педагогіка стала заручницею власних амбіцій, переконливо підтверджує наше суспільне життя. По-перше, не спостерігається позитивної кореляції якості вітчизняної вищої освіти з кількістю досліджень проблем розвитку особистості студента і формування компетентності в здобувачів вищої освіти, здійснених у предметному полі педагогіки. По-друге, як наслідок першого, в українському суспільстві за останнє десятиліття спостерігається тенденція зростання негативних оцінок здатності педагогіки забезпечити рівень конкурентоспроможної компетентності у випускників вітчизняних ЗВО. Це можна вважати бумерангами, які вітчизняна педагогіка отримує від суспільства за невиправдані сподівання та очікування підвищення компетентності в здобувачів вищої освіти, які щоразу декларуються у результатах і висновках дисертаційних та інших тематичних наукових досліджень, здійснених у предметному полі педагогіки. У зовсім новітній період такі негативні оцінки почали набувати ознак негативізму або повного заперечення педагогіки як науки. Наразі настала загроза, коли держава в особах її суб'єктів, які одержимі таким негативізмом, може волюнтаристські виплеснути дитя з водою. У нашому контексті дитя – це педагогіка, а вода – це відірвані від суспільства і реальної соціальної дійсності стерилізовані педагогічні експерименти, у форматі яких педагогіка досліджує проблеми формування компетентності в здобувачів вищої освіти.

Парадоксальним проявом такого негативізму є закиди з боку влади щодо доцільності підготовки випускників вітчизняних ЗВО, які не залишаються працювати в Україні, а їдуть працювати за кордон. Мовляв, навіщо на таких витрачати ресурси, енергію та час. А на тлі такого парадоксу зовсім курйозним виглядає закид про кадровий голод в Україні. Парадокс і курйоз полягають в тому, що громадяни, які здатні працевлаштовуватись за кордоном на цивілізованих ринках праці, підтверджують наявну в них конкурентоспроможну компетентність, що відповідає сучасним світовим вимогам. Це те, чого вкрай бракує широкому загалу випускників вітчизняних ЗВО. І це те, що засвідчує здатність наших закладів вищої освіти попри всі суспільні негаразди готувати конкурентоспроможних фахівців, які можуть задовольнити кадровий голод в Україні. А в тому, що вони через протекціонізм некомпетентності не можуть себе гідно реалізувати на вітчизняних теренах, винувата держава, а не заклади вищої освіти, які їх підготували. Ось про це треба бити на сполох усім гуманітаріям і передусім педагогам у своїх публікаціях, вказуючи на визначальні причини низької якості вищої освіти через низьку вмотивованість і здатність широкого загалу українських студентів здобувати конкурентоспроможну компетентність. І якби ці причини з різних позицій та під різними кутами зору були висвітлені у тих же десятках тисяч публікацій, які зробили наші педагоги протягом останнього десятиліття, то в українському суспільстві, зокрема у його влади, не сформувалося б таке негативне ставлення до педагогіки. І не було б таких хибних уявлень про підходи та шляхи розв'язання проблеми низької якості вітчизняної вищої освіти, на які автор вказує в цій та інших публікаціях. А доки педагогіка буде проводити свої дослідження у своїй традиційній парадигмі відірвано від суспільного контексту, доти будуть в українському суспільстві існувати й зазначені хибні уявлення та летіти бумеранги в її сторону, і з кожним роком все потужніші та болючіші.

Щоб убезпечити вітчизняну педагогіку від самознищення, автор у своїх публікаціях постійно нагадує про таку небезпеку, сподіваючись своєю аргументацією вивести педагогів, які працюють у традиційній парадигмі, свято увірувавши у всесильність педагогічних методів, зі стану самоізоляції, самовпевненості і самозакоханості та пробудити в них інстинкт самозбереження. Задля досягнення цієї мети автору доводиться запобігати щоразу до формулювання переконливих аргументів. Сподіваюсь, що аргументи у цій публікації були переконливими. Тим же, хто вважає, що компетентність студента можна сформувати викладанням якогось окремого навчального курсу, пропоную спочатку адекватно дослідити відсоток студентів на експериментальному потоці, які запобігають у процесі навчання до академічного шахрайства, та кількість невмотивованих здобувати конкурентоспроможну компетентність у межах освітньо-професійної програми свого фаху. А потім з цими відсотками порівняти показники статистичної достовірності свого педагогічного експерименту, що за визначенням у відповідності з його метою призводить до формування певного різновиду компетентності, яка зазвичай у відповідності до традиційної педагогічної парадигми сучасних досліджень структурується на мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-особистісний, конативний, процесуальний, теоретико-методологічний, організаційно-змістовний, діагностичний, дослідницький та інші компоненти в особистостях студентів. Достовірність такого педагогічного експерименту підтверджується статистичною обробкою його результатів. Методологічна некоректність обчислення результатів досліджень у такій парадигмі автором була обґрунтована в публікації цього часопису (Рябченко, 2018, с.6-58). Тим, кому недостатньо зробленої аргументації, залишається порекомендувати шляхом інтроспекції чи якимись іншими зручними для них методами спробувати структурувати на зазначені компоненти власну особистість та за допомогою самооцінки збагнути, як кожен з цих компонентів змінюється у відсотковому вираженні внаслідок тих чи інших педагогічних впливів і внутрішніх зусиль. І після цього критично оцінити значущість статистично підтвердженої достовірності результатів педагогічного експерименту.

Висновки

1. Протягом останніх щонайменше п'ятнадцяти років, тобто у той період, коли в Україні розгорнулася і здійснюється системна робота з інтеграції в Європейський простір вищої освіти шляхом реформування вітчизняної вищої освіти відповідно до вимог Болонського процесу, спостерігається зниження якості вищої освіти в широкого загалу випускників українських ЗВО. Така парадоксальна тенденція може давати підстави для певного скепсису щодо доцільності здійснюваних інституційних реформ вітчизняної вищої освіти й курсу на євроінтеграцію. Але причина не в реформах і тим паче не в

євроінтеграції, до вимог якої більшості вітчизняних ЗВО ще потрібно рости й рости. Здійснювані інституційні реформи доцільні, й інтеграція в Європейський простір вищої освіти необхідна, оскільки вона зробить конкурентоспроможними ті ЗВО, які зростуть до рівня вимог цього простору й успішно в нього інтегруються. Причини зазначеної тенденції вкорінені в суспільному контексті, отже, за межами вищої освіти як соціального інституту. Тож одними лише внутрішньоінституційними реформами без належної зміни українського суспільного контексту на зразок західноєвропейських країн підвищити якість вітчизняної вищої освіти до рівня світових вимог неможливо.

2. Тому розв'язання проблеми підвищення якості вітчизняної вищої освіти до рівня світових вимог має здійснюватись з орієнтацією на дослідження й усунення причин актуалізованої проблеми, які породжує сучасне українське суспільство. Відсторонення від цих причин, замкнутість у внутрішньому інституційному форматі та ізольованість на якихось локальних рівнях прирікають на неуспіх реформування вищої освіти та на низьку результативність досліджень проблем якості вищої освіти. Проблеми якості вищої освіти виходять за межі предметного поля педагогіки, а тому їх не можна адекватно дослідити й розв'язати у форматі традиційної педагогічної парадигми, яка локалізується відірвано від реальної соціальної дійсності суспільного контексту в так званих стерилізованих педагогічних експериментах запровадження якихось окремих курсів чи методик, спрямованих на підвищення компетентності в здобувачів вищої освіти. Це підтверджується нашим суспільним життям. Зокрема, за вказаний період паралельно з реформуванням вітчизняної вищої освіти у форматі традиційної педагогічної парадигми захищено тисячі дисертацій з формування компетентності в здобувачів вищої освіти, за результатами цих дисертаційних досліджень надруковано десятки тисяч публікацій. Але при цьому не спостерігається тенденції підвищення якості вищої освіти у широкого загалу випускників вітчизняних ЗВО.

3. Низька якість вітчизняної вищої освіти зумовлюється широким попитом в українському суспільстві на дипломи про вищу освіту безвідносно до рівня реальної компетентності власників цих дипломів. Такий попит породжує і стимулює відповідну пропозицію у вигляді освітніх послуг, які легітимно надають вітчизняні ЗВО в межах отриманих ними ліцензованих обсягів прийому на підготовку фахівців за відповідними спеціальностями, не переймаючись при цьому належними результатами навчання і якістю вищої освіти, рівень якої має відповідати вимогам, що постають у контексті цивілізаційних викликів, які належить гідно долати Україні на засадах сталого розвитку. Попит на номінальну вищу освіту за наявності одного лише диплома без врахування реальної компетентності його власника системно формується деструктивною дією механізму негативної соціальної селекції, що виник в результаті відсутності цивілізованого конкурентного середовища в сучасному українському суспільстві. Формування такого середовища заблоковано монополізацією політичної та економічної сфер діяльності України, яка відбулася в результаті захоплення її держави олігархічно-клановими угрупованнями і запровадження на її теренах порочного кола з екстрактивних політичних та економічних інститутів. Симбіоз бізнесу й політики в українському суспільстві не дозволяє розірвати порочне коло й запровадити інклюзивні інститути, які утворюють добросовісне коло, що виводить країну на продуктивний шлях розвитку завдяки здоровій конкуренції.

4. Одним із проявів механізму негативної соціальної селекції є протекціонізм некомпетентності, який системно й систематично культивується в українському суспільстві та не спонукає широкий загал його громадян до набуття ними конкурентоспроможної на цивілізованих ринках праці компетентності. Протекціонізм некомпетентності полягає в сприянні працевлаштуванню менш компетентних осіб у порівнянні з іншими претендентами на зайняття тієї чи іншої посади або в безпідставному усуненні з посад осіб, що за рівнем своєї компетентності відповідають займаній посаді, та в утриманні в лавах студентів, які нездатні або не прагнуть здобути якісну вищу освіту, а також у толерантності до інших різновидів академічної нечесності та фальсифікації вищої освіти. Збільшення в лавах студентів частки осіб, нездатних до отримання вищої освіти та невмотивованих здобувати реальну компетентність, мінімізує рівень вимог до результатів навчання усього загалу студентів і не мотивує їх до напруженої навчальної роботи.

5. До ключових завдань у розв'язанні актуалізованої проблеми, які мають виконуватися у форматі суспільних відносин України, логічно віднести роз'єднання бізнесу й політики, демонополізацію політичної та економічної сфер діяльності, утвердження верховенства права, всіляке сприяння якомога швидшому розвитку багаточисельного середнього й малого бізнесу, запровадження якомога прозорішої

відкритої кадрової політики в усіх бюджетних сферах діяльності, починаючи з державної служби. Ці ключові завдання до снаги трьом основним гілкам державної влади, зокрема президентській, парламентській та урядовій. Таким шляхом до розвитку вітчизняної вищої освіти та підвищення її якості має долучитися українське суспільство як головний стейкхолдер, який поки що ставить палиці в колеса цьому розвитку. Якщо в нашому суспільстві не буде сформоване цивілізоване конкурентне середовище завдяки запровадженню в ньому добрососудного кола політичних та економічних інститутів, тоді Польща як випереджала Україну, так і буде ще з більшим відривом випереджати її у всіх вимірах цивілізаційного розвитку. І ніякі внутрішньоінституційні реформи вищої освіти цьому не зарадять.

Бібліографічні посилання

- Аджемоглу, Д., & Робінсон, Д. (2019). *Чому нації занепадають. Походження влади, багатства та бідності* / пер. з англ. Олександр Дем'янчук. 4-те вид. К. : Наш формат.
- Аналіз результатів Індексу сприйняття корупції – 2019. (нд). *Transparency International*. <http://cpi.ti-ukraine.org/#/>
- Арістотель. (2005). Природа людини і форми державного устрою. У О. Проценко (упоряд.) *Демократія: Антологія*. К. : Смолоскип, С. 230.
- В Україні скорочується середній клас, – доповідь ПРООН. (2020, 11 січня). *Рубрика медіарішень все по полличках*. <https://rubryka.com/2020/01/11/v-ukrayini-skorochuyetsya-serednij-klas-dopovid-proon/>
- Винокуров, Я. (2020, 20 березня). Економіка України у 2019 році зросла на 3,2% – Держстат. *Hromadske*. <https://hromadske.ua/posts/ekonomika-ukrayini-u-2019-roci-zrosla-na-32-derzhstat>
- Від соціалізму до заможної країни: 16 графіків про економіку Польщі. (2019, 26 лютого). *BusinessViews*. Україна в інфографіке. <https://businessviews.com.ua/ru/economy/id/ekonomika-polschi-1930/>
- Вінокуров, Я. (2019, 18 грудня). В уряді підраховали, скільки українців виїхало за кордон від початку десятиліття. *Hromadske*. <https://hromadske.ua/posts/majzhe-10-naselennya-v-uryadi-pidrahuvali-skilki-ukrayinciv-viyihalo-za-kordon-vid-pochatku-desyatilettya>
- Головченко, В. (2017). Витоки агресивності зовнішньої політики Росії. *Київські історичні студії*, (2). <https://doi.org/10.28925/2524-0757.2016.2.8>
- Гриневиц, Л. (2018, лютий) Про стан впровадження Закону України «Про вищу освіту». *Міністерство освіти і науки України*. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/02/28/1/1.pdf>
- Дарчук, С. (2020, 06 травня). Демократичний рейтинг України дещо зріс, але перед нею стоять виклики в дотриманні демократії – Freedom House. *Радіо Свобода. Політика*. <https://www.radiosvoboda.org/a/freedom-house-nations-in-transit/30594646.html>
- Закон України «Про вищу освіту» (2014). Х. : Право, 2014. 104 с.
- Зручний доступ до актуальних даних про позиції України у ключових міжнародних рейтингах. (нд). Україна в глобальних рейтингах. <https://voxukraine.org/longreads/ratings/index.html>
- Квіт, С. (2015, 1 вересня). Топ-5 рішень Квіта, що вплинуть на якість української освіти. *Аналітичний портал Слово і діло*. <http://www.slovoidilo.ua/2015/09/01/stattja/suspilstvo/top-5-rishen-kvita-shho-vplynut-na-yakist-ukrayinskoyi-osvity>
- Квіт, С. (2019, 11 червня). Якісна вища освіта. (Виступ на Міжнародній конференції. «Розбудова системи забезпечення якості вищої освіти в Україні», 11-12 червня 2019, КНТЕУ). *Освітня політика. Портал громадських експертів*. <http://education-ua.org/ru/articles/1343-yakisna-vishcha-osvita-vistup-na-mizhnarodnij-konferentsiji-rozbudova-sistemi-zabezpechennya-yakosti-vishchoji-osviti-v-ukrajini-11-12-cherვნya-2019-knteu>
- Левко Боровиковський. (нд). *Афоризми*. <http://aphorism.org.ua/search.php?keyword=%CB%E5%E2%EA%EE%20%C1%EE%F0%EE%E2%E8%EA%EE%E2%F1%FC%EA%E8%E9>
- Лібанова, Е. (2014). Нерівність в українському суспільстві: витоки та сучасність. *Економіка України*, №3 (628), с.8-9.

- Ломоносова, Т. (2019, 24 грудня). 11% зростання ВВП Польщі забезпечили українські мігранти. Політична критика. Видання на перетині політики, науки та культури. <https://politkrytyka.org/2019/12/24/11-zrostannya-vvp-polshhi-zabezpechyly-ukrayinski-migranty/>
- Луговий, В., Слюсаренко, О., & Таланова, Ж. (2019). Тенденції розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: сучасна вітчизняна і зарубіжна практика реалізації. У В. Луговий & Ж. Таланова (ред.), *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт)*. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України. С. 7-75. URL.: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf
- Мінаков, М. (нд). *Поступ демократії в Україні (1991-2019)*. <http://sg-sofia.com.ua/postup-demokratii-v-ukraini-1991-2019>
- Орлов, Ю. (2016). Запобігання корупції: синергетичний вимір. *Реалізація державної антикорупційної політики у глобальному вимірі* (с.83-92). http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/5032/1/%D0%A0%D0%95%D0%90%D0%9B%D0%86%D0%97%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%94%D0%95%D0%A0%D0%96%D0%90%D0%92%D0%9D%D0%9E%D0%87%20%D0%90%D0%9D%D0%A2%D0%98%D0%9A%D0%9E%D0%A0%D0%A3%D0%9F%D0%A6%D0%86%D0%99%D0%9D%D0%9E%D0%87%20%D0%9F%D0%9E%D0%9B%D0%86%D0%A2%D0%98%D0%9A%D0%98%20%D0%92%20%D0%9C%D0%86%D0%96%D0%9D%D0%90%D0%A0%D0%9E%D0%94%D0%9D%D0%9E%D0%9C%D0%A3%20%D0%92%D0%98%D0%9C%D0%86%D0%A0%D0%86_p098-107.pdf
- Перепада, О. (2013). Кому вигідно радикалізувати українське суспільство? DW.com. <https://www.dw.com/uk/%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%83-%D0%B2%D0%B8%D0%B3%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE-%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5-%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE/a-16858637>
- Петруняк, В. (2016). Основні проблеми вищої освіти і навчального процесу в Україні: причини, наслідки та способи подолання. *Науково-аналітичний журнал «Наша перспектива», №16-18, С. 26.* <https://www.perspektyva.in.ua/2016-rik/13-15-16-18-sichen-berezen-2016-r/>
- Про створення Антикризисної коаліції у Верховній Раді України п'ятого скликання. (2006). Верховна рада України від 07.07.2006 р. п0005001-06. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005001-06#Text>
- Пустовіт, Л. & ін. (уклад.). (2000). *Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень*. К.: Довіра. – С. 411.
- Рашкевич, Ю.М. (2014). *Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: монографія*. Львів : Видавництво Львівської політехніки.
- Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України (2019, 27 березня). Разумков Центр. Соціологія. <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-doviry-do-suspilnykh-instytutiv-ta-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy-2>
- Рябченко, В. (2006). *Технократизм і доля українського села: Занепад сучасного села як системна криза укр. соціуму: соц.-філос. аналіз проблеми*. К.: Знання України.
- Рябченко, В. (2009). Номінальна вища освіта як проблема забезпечення реальної компетентності у сучасному українському суспільстві, Матеріали методологічного семінару «Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України. К.: Педагогічна думка. С. 45-67.
- Рябченко, В. (2011). *Світоглядно-методологічні засади формування й використання поняттєво-термінологічного апарату в науковій, освітній та суспільно-практичній діяльності: Монографія*. Київ: Фітосоціоцентр.
- Рябченко, В. (2011а). *Мова як засіб творення соціальної дійсності: Світоглядно-просвітницьке видання*. К. : Фітосоціоцентр.

<http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6286/1/%d0%a0%d1%8f%d0%b1%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be-%d0%9c%d0%be%d0%b2%d0%b0.pdf>

- Рябченко, В. (2011b). Традиційна педагогічна парадигма як «прокрустове ложе» вітчизняної вищої школи в розвитку особистості студента. *Вища освіта України*, № 3. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2011_3_8
- Рябченко, В. (2014, 24 грудня). На часі – світоглядна революція. Цінності, які сповідує особистість, визначально впливають на її компетентність. *Газета «День»*, № 242. <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/na-chasi-svitoglyadna-revoljuciya>
- Рябченко, В. (2015). Проблема якості вітчизняної вищої освіти в контексті освітянських реформ: ретроспектива й сучасність з позицій світоглядно-компетентнісного підходу. *Вища освіта України: Теоретичний та науково-методичний часопис*, №1, С. 12-27. / http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2015_1_4
- Рябченко, В. (2015a). *Вища школа України в загальноцивілізаційному контексті: соціально-філософський аналіз з позицій світоглядно-компетентнісного підходу. Монографія*. К. : Фітосоціоцентр. https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=OyZAnrsAAAAJ#d=gs_md_cita-d&u=%2Fcitations%3Fview_op%3Dview_citation%26hl%3Duk%26user%3DOyZAnrsAAAAJ%26citation_f_or_view%3DOyZAnrsAAAAJ%3AeQOLeE2rZwMC%26tzom%3D-180
- Рябченко, В. (2018). Теоретичні основи впливу соціального середовища на ефективне врядування в українських університетах: світоглядно-компетентнісний аспект. У С. Калашнікова (ред.). *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду розвитку щодо механізмів реалізації ефективного врядування в університетах: препринт (аналітичні матеріали) (частина I)*. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, С. 6-58. https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/Analiz_dosvidu_vriaduvania_v_univer_ch1_analit_IVO-2018-147p_avtors-kolektiv.pdf
- Рябченко, В. (2019). Вплив соціального середовища на ефективне врядування в українських університетах: світоглядно-компетентнісний аспект. У С. Калашнікова (ред.). *Механізми реалізації ефективного врядування в університетах України в умовах євроінтеграції : методичні рекомендації*. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, С. 28. https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/07/Mekhanizmy_vriaduvania_univ-UA_metodychni_IVO-2019-93p_avtors-kolektiv.pdf
- Рябченко, В. (2019a). Аналіз з позицій світоглядно-компетентнісного підходу впливу соціального середовища на ефективне врядування в університетах України в умовах євроінтеграції. У С. Калашнікова (ред.). *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду розвитку щодо механізмів реалізації ефективного врядування в університетах: препринт (аналітичні матеріали) (частина II)*. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2019. https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_dosvidu_vriaduvania_v_univer_ch2_analit_IVO-2019-96p_avtors-kolektiv.pdf
- Рябченко, В. (2020). Протекціонізм некомпетентності в українському суспільстві як чинник демотивації студентів у здобутті ними якісної вищої освіти. *Збірник наукових праць IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Особистість студента та соціокультурне середовище університету в суспільному контексті»*. Київ. https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/07/IV_Vseukr.konf_18-05-2020_Zbirnyk.pdf
- Сич, О. (2018). Відповідальність держави за якість вищої освіти в умовах її реформування: основні засади. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*, 1 (5), С. 48-61. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2018-5-1-48-61>
- Список країн за ВВП (номінал) на душу населення (2020, 16 квітня). Вікіпедія. Вільна енциклопедія. [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD_%D0%B7%D0%B0_%D0%92%D0%92%D0%9F_\(%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB\)_%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D1%83%D1%88%D1%83_%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD_%D0%B7%D0%B0_%D0%92%D0%92%D0%9F_(%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB)_%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D1%83%D1%88%D1%83_%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F)
- Співаковський, О. (2019, 29 лютого). Якісна вища освіта – шлях до гідного майбутнього України. З чого почнемо? *Голос України*.
- Таранов, П. (2002). *120 філософів: Життя. Судьба. Учення. Мисли: Универсальный аналитический*

справочник по истории философии : в 2 т. Симферополь: «Реноме», Т. 1.

- Українців визнали однією з найбідніших націй у світі (2018, 19 жовтня). *Слово і діло. Аналітичний портал*. <https://www.slovoidilo.ua/2018/10/19/novyna/suspilstvo/ukrayincziv-vyznaly-odniyeyu-najbidnishyxnaczij-sviti>
- Фашизм. (нд). Вікіпедія. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D1%88%D0%B8%D0%B7%D0%BC>
- Филлипова, Е. (2019, 16 июля). Сколько лет закону сохранения материи. *Парламентская газета. Издание Федерального собрания Российской Федерации*. <https://www.pnp.ru/social/skolko-let-zakonu-0-sokhraneni-materii.html>

References

- Adzhemoglu, D., & Robinson, D. (2019). *Chomu natsii zanepadaiut. Pokhodzhennia vldy, bahatstva ta bidnosti [Why nations are declining. The origin of power, wealth and poverty]* / per. z anhl. Oleksandr Demianchuk. 4-te vyd. K. : Nash format (in Ukrainian).
- Analiz rezultativ Indeksu spryiniattia koruptsii – 2019 [Analysis of the results of the Corruption Perceptions Index - 2019]. (nd). Transparency International. <http://cpi.ti-ukraine.org/#/> (in Ukrainian).
- Aristotel. (2005). *Pryroda liudyny i formy derzhavnoho ustroiu [Human nature and forms of government]*. U O. Protsenko (uporiad.) *Demokratiia: Antolohiia*. K. : Smoloskyp, S. 230. (in Ukrainian).
- V Ukraini skorochuietsia serednii klas, – dopovid PROON [In Ukraine, the middle class is shrinking, - UNDP report]. (2020, 11 sichnia). Rubryka mediarishen vse po polychkakh. <https://rubryka.com/2020/01/11/v-ukrayini-skorochuyetsya-serednij-klas-dopovid-proon/> (in Ukrainian).
- Vynokurov, Ya. (2020, 20 bereznia). *Ekonomika Ukrainy u 2019 rotsi zrosla na 3,2% – Derzhstat [Ukraine's economy in 2019 grew by 3.2% - Govstat]*. *Hromadske*. <https://hromadske.ua/posts/ekonomika-ukrayini-u-2019-roci-zrosla-na-32-derzhstat> (in Ukrainian).
- Vid sotsializmu do zamozhnoi krainy: 16 hrafikiv pro ekonomiku Polshchi [From socialism to a prosperous country: 16 graphs about the Polish economy]. (2019, 26 liutoho). BusinessViews. *Ukrayna v ynfohrafiyke*. <https://businessviews.com.ua/ru/economy/id/ekonomika-polschi-1930/> (in Ukrainian).
- Vinokurov, Ya. (2019, 18 hrudnia). V urjadi pidrakhuvaly, skilky ukraintsi vyikhalo za kordon vid pochatku desiatylittia [The government has calculated how many Ukrainians have gone abroad since the beginning of the decade]. *Hromadske*. <https://hromadske.ua/posts/majzhe-10-naselennya-v-uryadi-pidrahuvali-skilki-ukrayinciv-viyihalo-za-kordon-vid-pochatku-desyatylittya> (in Ukrainian).
- Holovchenko, V. (2017). Vytoky ahresyvnosti zovnishnoi polityky Rosii [The origins of the aggressiveness of Russia's foreign policy]. *Kyivski istorychni studii*, (2). <https://doi.org/10.28925/2524-0757.2016.2.8> (in Ukrainian).
- Hrynevych, L. (2018, liutyi) Pro stan vprovadzhennia Zakonu Ukrainy «Pro vshchu osvitu» [On the state of implementation of the Law of Ukraine «On Higher Education»]. *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy*. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/02/28/1/1.pdf> (in Ukrainian).
- Darchuk, S. (2020, 06 travnia). *Demokratychnyi reitynh Ukrainy deshcho zris, ale pered neiu stoiat vyklyky v dotrymanni demokratii – Freedom House [Ukraine's democratic rating has risen slightly, but it faces challenges to democracy – Freedom House]*. *Radio Svoboda. Polityka*. <https://www.radiosvoboda.org/a/freedom-house-nations-in-transit/30594646.html> (in Ukrainian).
- Zakon Ukrainy «Pro vshchu osvitu» [Law of Ukraine «On Higher Education»]. (2014). Kh. : Pravo, 2014. 104 s.
- Zruchnyi dostup do aktualnykh danykh pro pozytsii Ukrainy u kliuchovykh mizhnarodnykh reitynhakh [Convenient access to current data on Ukraine's position in key international rankings]. (nd). *Ukraina v hlobalnykh reitynhakh*. <https://voxukraine.org/longreads/ratings/index.html> (in Ukrainian).
- Kvit, S. (2015, 1 veresnia). Top-5 rishen Kvita, shcho vplynut na yakist ukrainskoi osvity [Top 5 Kvit's solutions that will affect the quality of Ukrainian education]. *Analitychnyi portal Slovo i dilo*. <http://www.slovoidilo.ua/2015/09/01/stattja/suspilstvo/top-5-rishen-kvita-shho-vplynut-na-yakist-ukrayinskoyi-osvity> (in Ukrainian).
- Kvit, S. (2019, 11 chervnia). *Yakisna vshcha osvita [Quality higher education]*. (Vystup na Mizhnarodnii konferentsii. «Rozbudova systemy zabezpechennia yakosti vshchoi osvity v Ukraini», 11-12 chervnia

- 2019, KNTEU). Osvitnia polityka. Portal hromadskykh ekspertiv. <http://education-ua.org/ru/articles/1343-yakisna-vishcha-osvita-vistup-na-mizhnarodnij-konferentsiji-rozbudova-sistemi-zabezpechennya-yakosti-vishchoji-osviti-v-ukrajini-11-12-cheruvnya-2019-knteu> (in Ukrainian).
- Levko Borovykovskiy. (nd). Aforyzmy [Aphorisms]. <http://aphorism.org.ua/search.php?keyword=%CB%E5%E2%EA%EE%20%C1%EE%F0%EE%E2%E8%EA%EE%E2%F1%FC%EA%E8%E9> (in Ukrainian).
- Libanova, E. (2014). Nerivnist v ukrainskomu suspilstvi: vytoky ta suchasnist [Inequality in Ukrainian society: origins and modernity]. *Ekonomika Ukrainy*, №3 (628), s.8-9. (in Ukrainian).
- Lomonosova, T. (2019, 24 hrudnia). 11% zrostantia VVP Polshchi zabezpechyly ukrainski mihranty [11% of Poland's GDP growth was provided by Ukrainian migrants]. Politychna krytyka. Vydannia na peretyni polityky, nauky ta kultury. <https://politykrytyka.org/2019/12/24/11-zrostantnya-vvp-polshhi-zabezpechyly-ukrayinski-migranty/> (in Ukrainian).
- Luhovyi, V., Sliusarenko, O., & Talanova, Zh. (2019). Tendentsii rozvytku mekhanizmiv otsiniuvannia yakosti vyshchoi osvity v umovakh yevrointehratsii: suchasna vitchyzniana i zarubizhna praktyka realizatsii [Trends in the development of mechanisms for assessing the quality of higher education in the context of European integration: modern domestic and foreign practice]. U V. Luhovyi & Zh. Talanova (red.), Analiz providnoho vitchyznianoho ta zarubizhnoho dosvidu shchodo otsiniuvannia yakosti vyshchoi osvity v umovakh yevrointehratsii: analitychni materialy (chastyna II) (prepynt). Kyiv: In-t vyshchoi osvity NAPN Ukrainy. S. 7-75. URL.: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf (in Ukrainian).
- Minakov, M. (nd). *Postup demokratii v Ukraini (1991-2019)* [Progress of democracy in Ukraine (1991-2019)]. <http://sg-sofia.com.ua/postup-demokratii-v-ukraini-1991-2019> (in Ukrainian).
- Orlov, Yu. (2016). *Zapobihannia koruptsii: synerhetychnyi vymir* [Prevention of corruption: a synergetic dimension]. Realizatsiia derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky u hlobalnomu vymiri (s.83-92). <https://cutt.ly/CgCgSLl>. (in Ukrainian).
- Perepadia, O. (2013). Komu vyhidno radykalizuvaty ukrainske suspilstvo? [Who benefits from radicalizing Ukrainian society?] DW.com. <https://cutt.ly/7gCgK9k>. (in Ukrainian).
- Petruniak, V. (2016). Osnovni problemy vyshchoi osvity i navchalnoho protsesu v Ukraini: prychny, naslidky ta sposoby podolannia [The main problems of higher education and the educational process in Ukraine: causes, consequences and ways to overcome]. *Naukovo-analitchnyi zhurnal «Nasha perspektyva»*, №16-18, S. 26. <https://www.perspektyva.in.ua/2016-rik/13-15-16-18-sichen-berezen-2016-r/> (in Ukrainian).
- Pro stvorennia Antykryzovoi koalitsii u Verkhovnij Radi Ukrainy piatoho sklykannia [On the establishment of the Anti-Crisis Coalition in the Verkhovna Rada of Ukraine of the fifth convocation]. (2006). Verkhovna rada Ukrainy vid 07.07.2006 r. n0005001-06. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005001-06#Text> (in Ukrainian).
- Pustovit, L. & in. (uklad.). (2000). Slovnyk inshomovnykh sliv: 23000 sliv ta terminolohichnykh slovospoluchen [Dictionary of foreign words: 23,000 words and terminological phrases]. K.: Dovira. – S. 411. (in Ukrainian).
- Rashkevych, Yu.M. (2014). *Bolonskyi protses ta nova paradyhma vyshchoi osvity: monohrafiia* [The Bologna Process and a New Paradigm of Higher Education: A Monograph]. Lviv : Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki. (in Ukrainian).
- Riven doviry do suspilnykh institutiv ta elektoralni oriientsatsii hromadian Ukrainy [The level of trust in public institutions and electoral orientations of Ukrainian citizens] (2019, 27 bereznia). Razumkov Tsent. Sotsiologiia. <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-doviry-do-suspilnykh-institutiv-ta-elektoralni-oriientsatsii-gromadian-ukrainy-2> (in Ukrainian).
- Riabchenko, V. (2006). *Tekhnokratyzm i dolia ukrainskoho sela: Zanepad suchasnoho sela yak systemna kryza ukr. sotsiumu: sots.-filos. analiz problem* [Technocracy and the fate of the Ukrainian village: The decline of the modern village as a systemic crisis ukr. society: socio-philosophy. problem analysis]. K.: Znannia Ukrainy. (in Ukrainian).

- Riabchenko, V. (2009). Nominalna vyshcha osvita yak problema zabezpechennia realnoi kompetentnosti u suchasnomu ukrainskomu suspilstvi [Nominal higher education as a problem of ensuring real competence in modern Ukrainian society], *Materialy metodolohichnoho seminaru «Realizatsiia yevropeiskoho dosvidu kompetentnisnoho pidkходу u vyshchii shkoli Ukrainy*. K.: Pedagogichna dumka. S. 45-67. (in Ukrainian).
- Riabchenko, V. (2011). *Svitohliadno-metodolohichni zasady formuvannia y vykorystannia poniattievo-terminolohichnoho aparatu v naukovii, osvitnii ta suspilno-praktychnii diialnosti: Monohrafiia* [Worldview-methodological bases of formation and use of the conceptual-terminological apparatus in scientific, educational and social-practical activity: Monograph]. Kyiv: Fitosotsiotsentr. (in Ukrainian).
- Riabchenko, V. (2011a). *Mova yak zasib tvorennia sotsialnoi diisnosti: Svitohliadno-prosvitnytske vydannia* [Language as a means of creating social reality: Worldview-educational publication]. K. : Fitosotsiotsentr. <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6286/1/%d0%a0%d1%8f%d0%b1%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be-%d0%9c%d0%be%d0%b2%d0%b0.pdf> (in Ukrainian).
- Riabchenko, V. (2011b). Tradytiina pedagogichna paradyhma yak «prokrustove lozhe» vitchyznianoï vyshchoï shkoly v rozvytku osobystosti studenta [The traditional pedagogical paradigm as a «Procrustean bed» of the domestic higher school in the development of the student's personality]. *Vyshcha osvita Ukrainy*, № 3. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2011_3_8 (in Ukrainian).
- Riabchenko, V. (2014, 24 hrudnia). Na chasi – svitohliadna revoliutsiia. Tsinnosti, yaki spoviduie osobystist, vyznachalno vplyvaiut na yii kompetentnist [Time is a worldview revolution. The values that a person professes have a decisive influence on his competence]. *Hazeta «Den»*, № 242. <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/na-chasi-svitohliadna-revoluciya> (in Ukrainian).
- Riabchenko, V. (2015). Problema yakosti vitchyznianoï vyshchoï osvity v konteksti osvitianskykh reform: retrospektyva y suchasnist z pozytsii svitohliadno-kompetentnisnoho pidkходу [The problem of the quality of domestic higher education in the context of educational reforms: retrospective and modernity from the standpoint of worldview-competence approach]. *Vyshcha osvita Ukrainy: Teoretychnyi ta naukovometodychnyi chasopys*, №1, S. 12-27. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2015_1_4 (in Ukrainian).
- Riabchenko, V. (2015a). *Vyshcha shkola Ukrainy v zahalnosvyvilizatsiinomu konteksti: sotsialno-filosofskyi analiz z pozytsii svitohliadno-kompetentnisnoho pidkходу. Monohrafiia* [Higher school of Ukraine in the general civilization context: socio-philosophical analysis from the standpoint of worldview-competence approach. Monograph]. K. : Fitosotsiotsentr. https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=OyZAnrsAAAAJ#d=gs_md_cita-d&u=%2Fcitations%3Fview_op%3Dview_citation%26hl%3Duk%26user%3DOyZAnrsAAAAJ%26citation_for_view%3DOyZAnrsAAAAJ%3AeQOLeE2rZwMC%26tzom%3D-180 (in Ukrainian).
- Riabchenko, V. (2018). Teoretychni osnovy vplyvu sotsialnoho seredovyshcha na efektyvne vriaduvannia v ukrainskykh universytetakh: svitohliadno-kompetentnisnyi aspekt [Theoretical bases of the influence of the social environment on effective governance in Ukrainian universities: worldview-competence aspect]. U S. Kalashnikova (red.). *Analiz providnoho vitchyznianoho ta zarubizhnoho dosvidu rozvytku shchodo mekhanizmiv realizatsii efektyvnoho vriaduvannia v universytetakh: prepynt (analychni materialy) (chastyna I)*. Kyiv: Instytut vyshchoï osvity NAPN Ukrainy, S. 6-58. https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/Analiz_dosvidu_vriaduvania_v_univer_ch1_analit_IVO-2018-147p_avtors-kolektiv.pdf (in Ukrainian).
- Riabchenko, V. (2019). Vplyv sotsialnoho seredovyshcha na efektyvne vriaduvannia v ukrainskykh universytetakh: svitohliadno-kompetentnisnyi aspekt [The influence of the social environment on effective governance in Ukrainian universities: worldview-competence aspect]. U S. Kalashnikova (red.). *Mekhanizmy realizatsii efektyvnoho vriaduvannia v universytetakh Ukrainy v umovakh yevrointehratsii : metodychni rekomendatsii*. Kyiv : Instytut vyshchoï osvity NAPN Ukrainy, S. 28. https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/07/Mekhanizmy_vriaduvania_univ_UA_metodychni_IVO-2019-93p_avtors-kolektiv.pdf
- Riabchenko, V. (2019a). Analiz z pozytsii svitohliadno-kompetentnisnoho pidkходу vplyvu sotsialnoho seredovyshcha na efektyvne vriaduvannia v universytetakh Ukrainy v umovakh yevrointehratsii [Analysis from the standpoint of worldview-competence approach to the impact of the social environment on

effective governance in Ukrainian universities in terms of European integration]. U S. Kalashnikova (red.). Analiz providnogo vitchyznianohto ta zarubizhnohto dosvidu rozvytku shchodo mekhanizmiv realizatsii efektyvnoho vriaduvannia v universytetakh: prepyrnt (analytychni materialy) (chastyna II). Kyiv: Instytut vyshchoi osvity NAPN Ukrainy, 2019. https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_dosvidu_vriaduvania_v_univer_ch2_analit_IVO-2019-96p_avtors-kolektiv.pdf (in Ukrainian).

Riabchenko, V. (2020). Protektsionizm nekompetentnosti v ukrainskomu suspilstvi yak chynnyk demotyvatcii studentiv u zdobutti nymy yakisnoi vyshchoi osvity [Protectionism of incompetence in the Ukrainian society as a factor of demotivation of students in acquisition by them of qualitative higher education]. *Zbirnyk naukovykh prats IV Vseukrainskoi nauково-praktychnoi konferentsii «Osobystist studenta ta sotsiokulturne seredovyshche universytetu v suspilnomu konteksti»*. Kyiv. https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/07/IV_Vseukr.konf_18-05-2020_Zbirnyk.pdf (in Ukrainian).

Sych, O. (2018). Vidpovidalnist derzhavy za yakist vyshchoi osvity v umovakh yii reformuvannia: osnovni zasady [The responsibility of the state for the quality of higher education in the context of its reform: basic principles]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Universytety i liderstvo»*, 1 (5), S. 48-61. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2018-5-1-48-61> (in Ukrainian).

Spysok krain za VVP (nominal) na dushu naselennia [List of countries by GDP (face value) per capita] (2020, 16 kvitnia). Vikipedila. Vilna entsyklopediia. [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD_%D0%B7%D0%B0_%D0%92%D0%92%D0%9F_\(%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB\)_%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D1%83%D1%88%D1%83_%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD_%D0%B7%D0%B0_%D0%92%D0%92%D0%9F_(%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB)_%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D1%83%D1%88%D1%83_%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F) (in Ukrainian).

Spivakovskiy, O. (2019, 29 liutoho). Yakisna vyshcha osvita – shliakh do hidnoho maibutnoho Ukrainy [Quality higher education is the way to a decent future for Ukraine]. Z choho pochnemo? Holos Ukrainy. (in Ukrainian).

Taranov, P. (2002). 120 fylosofov: Zhyzn. Sudba. Uchenye. Мысли: Unyversalniy analytycheskyi spravochnyk po ystoriy fylosofyy : v 2 t. [120 philosophers: Life. Fate. Teaching. Thoughts: Universal analytical reference book on the history of philosophy: in 2 vols] Symferopol: «Renome», T. 1. (in Ukrainian).

Ukrainsiv vyznaly odniieiu z naibidnishykh natsii u sviti [Ukrainians are recognized as one of the poorest nations in the world] (2018, 19 zhovtnia). Slovo i dilo. Analytychnyi portal. <https://www.slovoidilo.ua/2018/10/19/novyna/suspilstvo/ukrayincziv-vyznaly-odniyeyu-najbidnishyxnaczij-sviti> (in Ukrainian).

Fashyzm [Fascism]. (nd). Vikipedila. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D1%88%D0%B8%D0%B7%D0%BC> (in Ukrainian).

Fylyppova, E. (2019, 16 yulia). Skolko let zakonu sokhraneniya materyy [How many years is the law of conservation of matter]. Parlamentskaia hazeta. Yzdanye Federalnoho sobranyia Rossyiskoi Federatsyy. <https://www.pnp.ru/social/skolko-let-zakonu-o-sokhraneni-materii.html> (in Ukrainian).

Ryabchenko Volodymyr

Protectionism of incompetence as a factor in blocking the improvement of the quality for domestic higher education

Abstract

The article highlights the problem of Ukraine's competitiveness as a derivative of low-quality higher education, which represents a wide range of students and graduates of domestic higher education institutions. It is noted that without the solution of the actualized problem, the successful civilized development of Ukraine is impossible. It is proposed to assess the quality of higher education in the context of global, regional and social challenges to be overcome by Ukraine based on sustainable development provided by the competitive human capital. The paradoxical tendency is emphasized: the quality of domestic higher education is declining against the background of institutional reform of higher education, carried out with a focus on best practices, and standards of Western European universities following the Bologna Process. It has been proved that it is

impossible to raise the quality of domestic higher education to the level of world requirements through the internal reforms alone without a proper change in the Ukrainian social context, such as Western European countries. The basic features of the societies of the Western countries are determined, using which they radically differ from Ukraine and thanks to which their quality of higher education meets modern world requirements and makes them leaders of the world community. The indicators testifying to the low competitiveness of Ukraine and its lag in the development of civilization are given. It is substantiated that the determining reason for Ukraine's lag in the world race is the neglect of human capital as a basic factor in ensuring the competitiveness of the state. It is pointed out that this is caused by the destructive action of the mechanism of negative social selection, one of the manifestations of which is the protectionism of incompetence, which is systematically cultivated in modern Ukrainian society and does not encourage the general public to acquire competitive competence in civilized labour markets. The protectionism of incompetence is interpreted not only as facilitating the employment of less competent persons in comparison with other applicants for a certain position but also as unjustified removal from positions of persons who correspond to the position and retaining incapable students. Alternatively, they do not seek to obtain quality higher education, as well as tolerance for all kinds of academic dishonesty, falsification of learning outcomes. The causal chain is defined, the conceptual essence of which is that the mechanism of negative social selection in Ukraine is caused by the lack of a civilized competitive environment, the formation of which is blocked by the monopolization of political and economic spheres of social activity. This situation in its turn was caused by the hybrid regime of oligarchic power and the absence of a real democratic state governed by the rule of law in Ukraine. The comparative analysis of economic growth in Poland and Ukraine confirmed significantly higher productivity of the pluralistic economy, produced by numerous medium and small businesses, than the monopolized economy of several oligarchs, which paralyzed Ukraine's socio-economic development and doomed it to backwardness and stagnation. The mechanism of rapid stratification of Ukrainian society, which created social inequality and contributed to the capture of its state by oligarchic-clan groups for its use for private purposes against the interests of the people, is highlighted. It is pointed out that oligarchs-controlled regimes of power by the iron law of oligarchy, defined by R. Michels, are not subject to improvement, but only lead society to decline and degradation. It is explained that after the oligarchs took control of the state as a public institution of power, Ukraine fell into a vicious circle formed by extractive political and economic institutions. In contrast, inclusive institutions form a virtuous circle that contributes to the successful civilized development and prosperity of the nation. It is possible to break the vicious circle and include mechanisms of healthy social selection, which would block the protectionism of incompetence in its territory and promote the vigorous development of competitive human capital and raise the quality of domestic higher education to the level of world requirements in Ukraine. To fulfil that, it is necessary: to close the lack of effective systemic control by the people, in particular civil society, over the current activities of government entities at all its hierarchical levels and mechanisms for their inevitable prosecution for incompetent use of power and its abuse. For this, in Ukrainian society, it is necessary to separate business from politics, to demonopolize the political and economic spheres of activity, to form a civilized competitive environment, to create the most favourable conditions for the accelerated development of medium and small business. World experience eloquently demonstrates that all this becomes achievable in a democracy and the rule of law. Only under such conditions will a competitive competence be demanded in Ukrainian society, for the provision of which Ukrainian universities will be forced to compete and thus develop to the level of world requirements.

Keywords: Ukraine, higher education, democracy, competitiveness, human capital, protectionism of incompetence, universities, social selection, civilized competitive environment, quality of higher education.

Інформація про автора:

Рябченко Володимир

- Доктор філософських наук, старший науковий співробітник
- Україна
- Інститут вищої освіти НАПН України, завідувач відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти
- ORCIDiD 0000-0001-6404-1045
- E-mail: rvivan@ukr.net

Ryabchenko Volodymyr

- Doctor of Sciences (Dr. Hab.) in Philosophy
- Ukraine
- Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine
- Head of the Department of Leadership and Institutional Development of Higher Education
- ORCIDiD 0000-0001-6404-1045
- E-mail: rvivan@ukr.net